

РОЗДІЛ 5

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ ТА ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗАПОРІЗЬКОГО РЕГІОНУ

*(д.е.н., проф. Метеленко Н. Г., д.е.н., проф. Глуцєвський В. В.,
д.е.н., проф. Клопов І. О., д.е.н., проф. Дятлова Ю. В., к.е.н., доц. Оглобліна В. О.,
здобувач PhD Нетяга Андрій, здобувач PhD Нетяга Антон)*

- 5.1 Дослідження фінансово-економічних індикаторів господарської діяльності ПрАТ «Запоріжсклофлюс»
- 5.2 Індикатори фінансової стійкості промислових підприємств у період війни та в довгостроковій перспективі
- 5.3 Проблеми та перспективи розвитку потенціалу підприємств промисловості України під час повномасштабної війни
- 5.4 Повоєнна трансформація економічного потенціалу промислових підприємств: відповідність європейським та світовим стандартам
- 5.5 Стратегічні орієнтири відновлення сукупного промислового потенціалу Запорізького регіону

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Внаслідок повномасштабної агресії РФ в Україні промисловість різних галузей економіки зазнала значних втрат і руйнувань. Низка підприємств у зонах бойових дій та окупації зупинилася, велику кількість виробничих потужностей зруйновано або пошкоджено, ускладнено доступ підприємств до ресурсів і сировини, ринків збуту. Але попри безпрецедентні пошкодження, промисловість функціонує та демонструє стійкість до викликів і ризиків війни завдяки вжитим заходам і реалізованим ініціативам на різних рівнях державного управління, а також у підприємницькому середовищі – щодо забезпечення роботи промислового сектору та мінімізації наслідків утрат, адаптації до змін ведення господарської діяльності в умовах воєнного стану.

Для досягнення стійкості промисловості державна політика має поєднувати інструменти створення сприятливих умов для відновлення промислового виробництва з інструментами стимулювання галузевого розвитку за пріоритетними для економіки напрямками, що забезпечуватимуть її швидке відновлення та модернізацію. Важливим чинником забезпечення стійкості промисловості є активізація євроінтеграційних зрушень, що створить умови для використання потенціалу ЄС як прискорювача економічного зростання, розбудови промисловості за європейськими нормами й стандартами, взаємовигідного партнерства в промисловості з урахуванням національних економічних інтересів. Реалізація євроінтеграційних реформ сприятиме забезпеченню стійкості промисловості в спосіб створення умов для її інтегрування

до європейської економіки, що дасть можливість ефективно протистояти загрозам, викликам і ризикам війни, адаптуватися до змін воєнних обставин без значної втрати функціональності суб'єктів промисловості, а також закласти міцне підґрунтя відновлення й зростання в перспективі.

5.1. ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ІНДИКАТОРІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАТ «ЗАПОРІЖСКЛОФЛЮС»

Підприємство ПрАТ «Запоріжсклофлюс» є найбільшим і єдиним виробником силікату натрію (брили) в Україні, одним з найбільших світових виробників зварювальних плавлених флюсів, а також виробником посуду з пресованого безбарвного скла. З силікату натрію власного виробництва підприємство виробляє і реалізує рідке скло, як наливом, так і фасоване. Підприємство веде свою історію з 1947 року. Завод розташований на лівому березі річки Дніпро близько до річкового порту, вантажної залізничної станції і автомагістралі м. Запоріжжя [1].

У 1944 р. Постановою народних комісарів УРСР та ЦК КПБУ від 11.11.1944 р. № 1207 у м. Запоріжжі розпочали будівництво скляного заводу, завданням якого було забезпечувати листовим склом зруйноване війною народне господарство. 5 серпня 1947 р. Запорізький скляний завод було введено в експлуатацію. З 1949 р. було організовано виробництво силікату натрію. У 1951 р. введено в дію цех виробництва зварювальних флюсів загального призначення. З 1955 р. підприємство переорієнтується з випуску листового скла на виробництво скляних розсіювачів для машинобудування та біологічних чашок «Петрі». У 1976 році здійснено масштабну реконструкцію підприємства, яка дозволила збільшити асортимент та поліпшити якість флюсів зварювальних плавлених. З 1992 р. запущено виробництво скляного посуду, організовано виробництво силікату натрію розчинного; з 2014 р. організовано виробництво скла натрієвого рідкого. З 2016 р. ПрАТ «Запоріжсклофлюс» відновлює виробництво виробів з пресованого безбарвного скла. В цей період в асортименті продукції підприємства нараховувалось понад 40 видів склянок, сільнички, салатники, попільниці, чашки «Петрі» лабораторні. У 2022 р. попри війну в Україні, яку розв'язала РФ, на підприємстві освоєно промислове виробництво спеціальних плавлених продуктів-шлаків для використання в шихті при виробництві керамічних флюсів, порошкового дроту та інших зварювальних матеріалів.

Основний вид продукції підприємства – зварювальний флюс – це гранульований порошок з розміром зерен від 0,2 до 4 мм, призначений для

здійснення зварювальних процесів. У процесі зварювання гранули плавляються і виділяють газ, а потім при охолодженні утворюють кірку з шлаку. Зварювальні флюси класифікуються за технологією виробництва, хімічним складом, призначенням і іншими характеристиками. Підприємство ПрАТ «Запоріжсклофлюс» виробляє плавлені зварювальні флюси, виготовлені методом подвійного рафінування розплаву і використання мінеральних відходів зварювального виробництва. Новий спосіб варіння флюсів дозволив поліпшити зварювально-технологічні властивості флюсів, знизити потребу в природній сировині, а також ця новітня технологія вирішує проблему охорони навколишнього середовища.

Сьогодні на підприємстві діють два основні цехи: флюсоваренний, що складається з відділення з випуску флюсу і відділення по випуску силікату натрію, і цех світлотехнічного скла. Допоміжні цехи – цех природоохоронних об'єктів, транспортний, ремонтно-механічний.

В останні роки відзначається стійка тенденція зростання обсягів виробленої продукції і поліпшення економічних показників діяльності підприємства. Цьому в чималому ступені сприяє висока кваліфікація і досвід інженерів і робітників заводу, розробка в тісній співпраці з Інститутом електрозварювання ім. Є. О. ПАТОНА і впровадження прогресивних методів виробництва, інтенсифікація та автоматизація виробничих процесів, використання сучасних інноваційних механізмів фінансування (завод є учасником технопарку «Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона» Національної Академії Наук України), вдосконалення структури управління. ПрАТ «Запоріжсклофлюс» має унікальне обладнання для виробництва зварювальних флюсів новим способом – методом подвійного рафінування розплаву. Цей найбільш прогресивний спосіб варіння флюсів, захищений патентами, істотно поліпшив зварювально-технологічні властивості флюсів при збереженні сприятливого співвідношення якості до ціни.

Останні роки підприємство стабільно нарощує обсяги виробництва, скорочує енергоємність продукції, постійно проводиться модернізація виробництва, розробляються і впроваджуються нові технологічні процеси і види продукції. На газополум'яній флюсовареній печі щорічно виплавляється до 12 тисяч тонн зварювальних флюсів високої якості більше 20-ти найменувань. Електропеч, що працює в парі з газополум'яною піччю (за методом дуплекс-процесу), призначена для виробництва нових марок флюсів та підвищення якості випущених раніше (флюси з низьким вмістом фосфору і сірки). Зварювальні флюси виробництва ПрАТ «Запоріжсклофлюс» стабільно користуються великим попитом як на ринку України, так і за її межами. У цеху працює дві печі з виробництва силікату натрію. Це дає

можливість одночасно випускати продукцію двох різних модулів від 1,8 до 3,5, що дуже зручно для споживачів. У 2001 році було освоєно випуск силікату натрію з модулем 2.0, якого раніше на Україні не виробляли. На нього розроблені і затверджені нові технічні умови. Виробництво силікату натрію в 2001 році в порівнянні з 2000 роком зросло в 2 рази. Після проведення реконструкції вузла грануляції силікату в 2002 році, продуктивність збільшилася ще на 20 %. Скло рідке натрієве виробляється з 2014 року. Модуль 1,5–3,6 щільність від 1,30 до 1,50. В останні кілька років на підприємстві освоєно близько 30 видів нової продукції, які випускаються за технологіями, що базуються на нових розробках, заявлених на патент та мають «ноу-хау», які перевершують найкращі вітчизняні та деякі зарубіжні аналоги, впроваджені нові ресурсозберігаючі та енергозберігаючі технології, постійно ведеться робота над поліпшенням якості і вдосконаленням технології виробництва продукції, яка вже випускається, що значно підвищило її конкурентоспроможність.

ПрАТ «Запоріжсклофлос» приділяє належну увагу охороні навколишнього середовища. На підприємстві проводяться оновлення основних засобів, виконуються ремонти газоочисних споруд та технологічного обладнання, виконуються природоохоронні заходи що дозволяє створювати сприятливу обстановку на території підприємства та його санітарно-захисній зоні – знизити кількість викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, скидів стічних вод у каналізаційну мережу, забезпечити належне поводження з відходами. Щорічно на підприємстві проводяться заходи з озеленення території підприємства та його санітарно-захисної зони, висаджуються дерева та чагарники, розбиваються клумби та газони, проводиться ліквідація карантинних рослин.

У 2020 р. на ПрАТ «Запоріжсклофлос» була впроваджена інтегрована система менеджменту (ICM) та система екологічного менеджменту (СЕМ) згідно міжнародного стандарту ISO 14001:2015. На ПрАТ «Запоріжсклофлос» особлива увага приділяється контролю якості сировини та матеріалів, що надходять, і продукції, що відвантажується, дотримання встановлених технологій на всіх ділянках виробництва. З метою збереження провідних позицій на ринку, та підвищення конкурентоспроможності, на підприємстві, як зазначалось, розроблена і впроваджена Система менеджменту якості у відповідності з новою версією ISO 9001:2015 на розробку, виробництво та збут зварювальних флосів, силікату натрію розчинного, скла натрієвого рідкого, посуду зі скла та розсіювачів скляних. Сертифікація проведена відповідно до затвердженої у TUV NORD CERT методики аудитування та сертифікації. Вся продукція, що випускається ПрАТ «Запоріжсклофлос», сертифікована за міжнародними стандартами.

ПрАТ «Запоріжсклофлюс» пов'язують міцні ділові відносини з споживачами з багатьох країн світу. Найбільш великими країнами-споживачами є Італія, Нігерія, Англія, Німеччина, Казахстан, Болгарія, Грузія, Латвія, Узбекистан. Підприємство пропонує такі види продукції на експорт: зварювальні флюси, силікати натрію з різними модулями, посуду сортової з пресованого скла, чашки Петрі. Основним експортним продуктом завжди були зварювальні флюси. В останні два роки 2020–2022 рр., завдяки інтенсивній маркетинговій політиці, відбулося також істотне збільшення частки експорту у виробництві скловиробів і особливо силікату натрію [1].

Для розвитку та ефективності виробництва велике значення приділяється реалізації продукції та одержанню фінансового результату саме від операційної діяльності. Процес реалізації продукції є одним із найважливіших в діяльності підприємства тому, що отримані кошти з обороту підприємства дозволяють відшкодувати витрати і сплатити податки до бюджету, повернути банкам отримані кредити, розрахуватися з постачальниками, кредиторами та з робітниками. Звіт про фінансовий результат показує, як добре організація справлялася з керуванням фінансами в досліджуваному періоді [2]. Фінансовий результат діяльності визначає стан підприємства як на сьогодні, так і прогнозує його можливості в перспективі, тому необхідним є детальний та кваліфікований підхід до формування його складових частин, а саме доходів та витрат; необхідно детально вивчати та аналізувати чинники, під впливом яких формується фінансовий результат, досліджувати динаміку, тенденції, резерви, що впливають на ефективність діяльності підприємства.

Аналіз фінансових результатів ПрАТ «Запоріжсклофлюс» доцільно здійснювати на підставі використання прийомів горизонтального та вертикального аналізу. Розглянемо 2019–2021 рр. діяльності ПрАТ «Запоріжсклофлюс» з точки зору його фінансових результатів. Дохід від реалізації продукції у 2019 р. склав 375038 тис. грн, у 2020 р. – 376398 тис. грн, тобто обсяг доходів практично не змінився впродовж досліджуваного періоду; темп росту доходу складає 100,4%. Позитивним є те, що темп росту собівартості реалізованої продукції нижче за темп росту доходу від реалізації продукції, він складає 93,7%. Це означає, що у 2020 р. обсяг валового прибутку більший за 2019 р. Так, валовий прибуток у 2019 р. складає 78443 тис. грн, а у 2020 р. – 98484 тис. грн, темп росту 125,5%. Можна констатувати, що на рівні валового прибутку підприємство у 2020 р. має можливість покривати всі витрати, що входять до складу собівартості реалізованої продукції та формувати валовий прибуток, питома вага якого в доході від реалізації продукції складає 26,4% проти 20,9% у 2019 р.

Темп росту адміністративних витрат складає 129,5%, що негативно позначиться на операційному прибутку. Темп росту витрат на збут складає 79,1%, що позитивно позначиться на операційному прибутку. Інші операційні витрати у 2020 р. склали 38727 тис. грн, що на 13 728 тис. грн більше за витрати у 2019 р., темп росту витрат склав 154,9%. Фінансовий результат від операційної діяльності у 2020 р. склав 448 877 тис. грн проти 16 137 тис. грн у 2019 р.; така тенденція є позитивною, а темп росту операційного прибутку становить 278,2% (або 2,8 разів). Можемо констатувати, що у 2020 р. підприємство є спроможним до формування прибутку від операційної діяльності (основний вид діяльності підприємства), який у 2,8 разів перевищує операційний прибуток 2019 р. Тобто у 2020 р. у підприємства ПрАТ «Запоріжсклофлюс» фінансові можливості для формування чистого прибутку значно вище і як результат – підвищується фінансова стійкість підприємства за структурою капіталу. Фінансові витрати впродовж 2019–2020 рр. практично не змінились і складають 623 тис. грн у 2019 р. і 676 тис. грн у 2020 р., тобто вони не здійснюють суттєвого впливу на чистий прибуток. Фінансовий результат до оподаткування у 2020 р. склав 441 277 тис. грн, а фінансовий результат до оподаткування у 2019 р. – 15 583 тис. грн, темп росту фінансового результату до оподаткування становить 283,2%, тобто практично такий, як темп росту операційного прибутку. Можна підсумувати, що витрати від фінансової та інвестиційної діяльності практично не впливають на фінансовий результат до оподаткування. Суттєво зросли витрати з податку на прибуток. Так, у 2019 р. вони становили 2863 тис. грн, а у 2020 р. – вже 8071 тис. грн. Це може бути результатом підняття цін на готову продукцію підприємства і рахунок чого підприємство зберегло обсяг доходу.

Але в результаті чистий прибуток у 2020 р. дорівнює 36 056 тис. грн, а у 2019 р. – 12720 тис. грн, темп росту становить 283,5%, тобто за рахунок оптимізації витрат від операційної, фінансової та інвестиційної діяльності підприємству вдалось зберегти темп росту чистого прибутку. Можна засвідчити, що на підприємстві на високому рівні перебуває організація фінансового менеджменту.

Таким чином, прибутки 2020 р. суттєво зросли у порівнянні з прибутками 2019 р., що є позитивною тенденцією, яка свідчить про зростання фінансової стійкості підприємства як на товарному, так і на фінансовому ринках; про зростання конкурентоспроможності підприємства та його загальної дохідності, також стабільною є платоспроможність підприємства.

Загальний огляд звіту про фінансові результати у 2020–2021 рр. дає право припустити, що фінансові результати в цьому досліджуваному періоді мають досить негативні тенденції, які пов'язані, більше за все,

зі зростанням цін та матеріальні ресурси. Чистий дохід від реалізації продукції має позитивну тенденцію зростання з 376 398 тис. грн у 2020 р. до 4 877 057 тис. грн у 2021 р., темп росту чистого доходу становить 129,4 %. Собівартість реалізованої продукції зростає більшим темпом росту, а саме 154,8 %. Тобто, темп росту собівартості перевищує темп росту чистого доходу від реалізації продукції.

Доцільно проаналізувати операційні витрати, більшість з яких входить до складу собівартості реалізованої продукції. Темп росту матеріальних витрат складає 184,5 %, тобто у 2021 році суттєво зросли ціни на матеріальні ресурси, а підприємство відноситься до матеріалоємних та енергоємних підприємств. Витрати на оплату праці зросли на 24,5 % і, відповідно, відрахування на соціальні заходи – на 119,8 %. Загальний темп росту операційних витрат становить 154,9 %, тобто темп росту практично співпадає з темпом росту собівартості реалізованої продукції. Таким чином, в результаті росту цін на матеріальні ресурси, підприємство втратило частину валового прибутку. В результаті валовий прибуток знизився у порівнянні з 2020 роком практично у два рази і склав 54 897 тис. грн проти 97 214 тис. грн у 2020 році. За вирахуванням адміністративних витрат, витрат на збут та інших операційних витрат фінансовий результат від операційної діяльності у 2021 році склав 15 878 тис. грн збитків, а чистий збиток 2021 року дорівнює 14 787 тис. грн.

Узагальнюючи результати аналізу фінансових результатів ПрАТ «Запоріжсклофлюс» у 2019–2021 рр. можемо констатувати, що 2021 рік позначився стрімким зростанням матеріальних витрат, що призвело до втрати частини валового прибутку у 2021 році у порівнянні з 2020 р.; за результатами операційної діяльності підприємство у 2021 р. отримало збиток в обсязі 15 878 тис. грн; чистий збиток у 2021 році склав 14 787 тис. грн. Такі збитки і спричинили зниження залишків по рядку «1420» нерозподілений прибуток (непокритий збиток).

Однак, в цілому можна констатувати, що підприємство станом на кінець 2021 року має достатню фінансову стабільність завдяки накопиченому обсягу нерозподіленого прибутку, але потребує опрацювання питання зростання матеріальних витрат, що у подальшому може привести до зниження фінансової стійкості та платоспроможності ПрАТ «Запоріжсклофлюс». Обсяг нерозподіленого прибутку (рис. 5.1) – це фінансовий потенціал підприємства, який використовується в тому випадку, якщо підприємство спрацювало зі збитками та потребує їх покриття за рахунок раніше накопиченого прибутку. Наявність у підприємства нерозподіленого прибутку дозволяє зберегти на певний період часу фінансову незалежність та утримати фінансову стійкість.

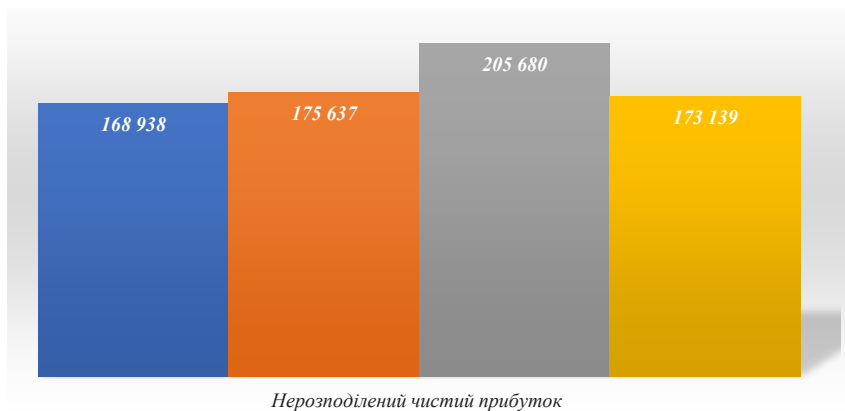

Рисунок 5.1 – Динаміка нерозподіленого чистого прибутку ПрАТ «Запоріжсклофлос» у 2019–2021 рр.

У 2022 році відбулось стрімке падіння обсягу реалізованої продукції, а саме до 106782 тис. грн (проти 487057 тис. грн у 2021 році), а саме на 78 %, що було спричинено початком повномасштабної війни в Україні, яку розпочала рф. Підприємства Запорізької області вимушені були призупинити свою діяльність, частина підприємств релокувалась на більш безпечні території, частина – зупинили свою діяльність. Але керівництво ПрАТ «Запоріжсклофлос» зберегло колектив і відновило свою роботу і працює до сьогодні.

Динаміка фінансових результатів ПрАТ «Запоріжсклофлос» у 2019–2022 р. (рис. 5.2) свідчить про такі негативні тенденції, які спричинені війною:

- найбільш ефективним з точки зору обсягів продажу та прибутковості був 2020 рік – всі види прибутку мають позитивне значення; підприємство є рентабельним та формує чистий прибуток – це основний критерій фінансової стійкості;

- у 2021 році, не дивлячись на зростання обсягу реалізації продукції, ПрАТ «Запоріжсклофлос» спрацювало зі збитками; чистий збиток склав 14787 тис. грн і на покриття цього збитку підприємство спрямувало накопичений раніше чистий прибуток, що знизило обсяг нерозподіленого чистого прибутку з 205680 тис. грн до 173139 тис. грн;

- у 2022 році в результаті падіння обсягу продажу та ускладнення всіх процесів виробничої діяльності з причини того, що 70 % Запорізької області під окупацією, а місто Запоріжжя постійно обстрілюється.

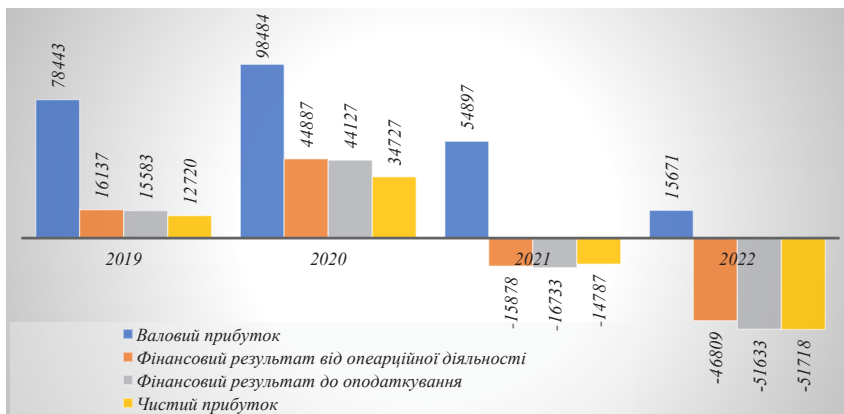

Рисунок 5.2 – Динаміка фінансових результатів
ПрАТ «Запоріжсклофлюс» у 2019–2022 рр.

Важливими фінансово-економічними індикаторами господарської діяльності є показники ділової активності. Показники ділової активності (оборотності, дохідності активів та капіталу) розглядаються з точки зору участі складових активів та капіталу у господарському обороті підприємства. Фондовіддача – це фундаментальний економічний показник, який свідчить про ефективність використання основних засобів, їх завантаження у процесі виробництва. Впродовж 2019–2021 рр. показник фондовіддачі знаходиться на достатньо високому рівні, але має тенденцію до зниження. Так, у 2019 р. він становив 7,4, а у 2021 р. – 6,9, тобто спостерігається деяке зниження кількості оборотів основних засобів. Кількість оборотів коштів в розрахунках у 2019 р. становить 9,2 обороти, а у 2021 році – 9,6 оборотів, тобто швидкість обертання практично не змінилась. Позитивною динамікою є пришвидшення оборотності запасів; так швидкість обороту запасів у 2019 р. становить 226 днів, у 2020 р. – 200 днів, а вже у 2021 році – 114 днів; у 2022 році час обороту запасів сягнув 459 днів, що є найбільшим періодом обороту за весь досліджуваний час. Пришвидшення оборотності запасів позитивно впливає на платоспроможність підприємства, його дохідність та фінансову стійкість, а уповільнення обороту – негативно впливає на ефективність використання ресурсів підприємства. Слід відзначити, що уповільнилась також оборотність кредиторської заборгованості. Так, час обороту кредиторської заборгованості у 2019 р. склав 24 дні; у 2020 р. – 29 днів, а вже у 2021 році – 33 дні., а у 2022 році – 176 днів. Звісно це критичне уповільнення оборотності, слід звернути на це увагу

тому, що підсилюється заборгованість підприємства за короткостроковими зобов'язаннями приблизно у 5,3 р. Можна вважати, що у 2022 р. підприємство суттєво знизило свою фінансову стійкість, однак йому поки не загрожує банкрутство, лише обсяг власних фінансових ресурсів знижується і знижуються фінансові можливості підприємства щодо вільного використання власних коштів для потреб підприємства.

Тривалість операційного циклу та його динаміка свідчать про прискорення оборотності елементів оборотних активів, що позитивно вплинуло на тривалість операційного циклу, яка скоротилась з 250 днів у 2019 р. до 147 днів у 2021 р., а у 2022 р. він склав 635 днів. Тривалість фінансового циклу має таку тенденцію до скорочення, а саме фінансовий цикл у 2019 р. дорівнює 226 днів, а вже у 2021 р. 114 днів., а у 2022 р. – 459 днів.

Це означає, що у 2022 році впродовж 459 днів підприємство має потребу у фінансуванні його поточної діяльності або за рахунок прискорення оборотності власних оборотних активів, або за рахунок залучення короткострокових позикових коштів у господарських оборот, що неминуче і далі призведе до зростання залежності від позикових коштів і зниження фінансової стійкості підприємства. Також знизиться і його дохідність тому, що залучення позикових коштів відбувається або за рахунок кредиторської заборгованості (безоплатне джерело залучення на умовах строкової поворотності), або за рахунок залучення обсягу короткострокових кредитних ресурсів (залучення на умовах платності і поворотності).

Підсумовуючи дослідження індикаторів господарської діяльності ПрАТ «Запоріжсклофлюс» стверджуємо, що під час повномасштабної війни промисловість України функціонує в умовах безпрецедентних викликів, пов'язаних з браком фінансових ресурсів, обмеженістю виробничих та експортних спроможностей унаслідок руйнувань відповідної інфраструктури, високими цінами на енергоносії. Ключовими загрозами стабільній роботі промислового сектору, його здатності забезпечити подолання наслідків російської агресії та відновлення економічного зростання в Україні є такі:

- скорочення промислових потужностей через фізичне руйнування, нестачу обігових коштів та ресурсів для розвитку виробничої діяльності;
- звуження ринків збуту через значні руйнування та блокування російськими військами логістичної інфраструктури, міграцію населення та зменшення купівельної спроможності; ця загроза позначилась і на обсязі реалізації продукції ПрАТ «Запоріжсклофлюс» у 2022 р.;
- закріплення сировинної орієнтації виробництва та експорту (це загроза, яка є характерною для більшості промислових підприємств ГМК, хімічної промисловості);

- скорочення виробництва та послаблена цінова конкурентоспроможність української промислової продукції через високу енергомісткість в умовах збільшення енергодефіциту; ця загроза загострилась у 2022–2024 рр. через руйнівні пошкодження енергосистеми України;
- подальше згортання інвестиційних процесів у промисловості, загострення інвестиційної кризи та втрата промисловим сектором ресурсів для майбутнього відновлення;
- поглиблення відставання від європейських країн у сфері «озеленення» промисловості, що на сьогодні є критичною загрозою в умовах повномасштабної війни, яка не має «точки повернення».

За воєнних реалій дотримання цілей «зеленого» переходу видається неможливим для України через брак ресурсів та зміщення пріоритетів у бік забезпечення базових умов для виживання промислових виробництв.

5.2. ІНДИКАТОРИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ У ПЕРІОД ВІЙНИ ТА В ДОВГОСТРОКОВІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

Внаслідок розгортання рф повномасштабної війни проти України припинила роботу більш як третина промислових підприємств [3]. За оцінками Київської школи економіки, станом на 1 вересня 2023 року загальна сума прямих задокументованих збитків, завдана інфраструктурі України через повномасштабне вторгнення росії, зросла до 151,2 млрд дол (за вартістю заміщення). Внаслідок війни продовжуються руйнування житлових будинків, освітніх закладів, інфраструктури, що і призводить до зростання загальної суми збитків. У порівнянні з червнем 2023 року сума прямих збитків зросла ще на понад 700 млн дол – зі 150,5 млрд дол до 151,2 млрд дол. На початок осені 2023 року у загальному обсязі прямих збитків найбільшою часткою залишаються втрати житлового фонду – 55,9 млрд дол.

Загалом зруйновано або пошкоджено внаслідок бойових дій 167,2 тис. об'єктів житлового фонду, з них 147,8 тис. – приватні будинки; 19,1 тис. – багатоквартирні, ще 0,35 тис. – гуртожитки. 3-поміж регіонів, які найбільше постраждали від руйнування житлового фонду, – Донецька, Київська, Луганська, Харківська, Миколаївська, Чернігівська, Херсонська та Запорізька області [4; 5]. Очікується, що витрати на реконструкцію та відновлення розтягнуться на десять років і відбуватимуться за рахунок як державних, так і приватних коштів. Власні кошти українських підприємств є обмеженими.

Важливим механізмом стимулювання інвестиційної діяльності у промисловості є *державна підтримка* у вигляді компенсації частини відсоткової ставки, надання державних гарантій за кредитами тощо. Так, реалізується програма в рамках проекту «Доступні кредити 5–7–9%». За цією програмою держава компенсує суб'єктам підприємництва частину кредитного навантаження; кредити можуть видаватися на інвестиційні цілі або на поповнення оборотного капіталу підприємств. Проте наразі програма доволі слабо стимулює інвестиційну діяльність – на інвестиційні цілі на 2023 р. виділено 10,9 млрд грн. З огляду на пріоритетність цілей фінансування поточного періоду найбільше підприємці взяли антикризових кредитів – 62,3 млрд грн, а також кредитів на антивоєнні цілі – 51,6 млрд грн; на рефінансування попередньо отриманих кредитів взято 28,7 млрд грн.

Постановою КМУ «Про внесення змін до порядку, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 і від 14 липня 2021 р. № 723» програму розширено на підприємства, зруйновані під час війни. Підприємці таких підприємств можуть отримати кредит на відновлення виробничих потужностей під 9% річних терміном до п'яти років на суму до 60 млн грн. Виконання зобов'язань за такими кредитами частково (до 80%) забезпечено державною гарантією [6]. Нове або оновлене підприємство не може розташовуватися ближче ніж за 50 км до лінії бойових дій. Дефіцит бюджетних коштів, викликаний умовами воєнного стану, призвів до виникнення боргів у Фонді розвитку підприємництва перед банками за сплату компенсаційної різниці у відсоткових ставках. Насправді тягар погашення повної відсоткової ставки у багатьох випадках покладається на підприємців, оскільки низка банків відмовляється працювати за цією програмою. Для оптимізації бюджетних видатків 14 березня 2023 р. ухвалено Постанову КМУ «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва» [7]. Скасовано програму фінансування під 0% річних (виключено фінансування з метою запобігання та подолання наслідків пандемії COVID-19 та воєнної агресії, у тому числі, рефінансування таких кредитів), збільшено базову ставку, а компенсаційну ставку збільшено до 5–7–9% річних.

На нашу переконливу думку, сьогодні украй важливо посилити інвестиційну спрямованість *Програми «Доступні кредити 5–7–9%»*, для чого потрібно:

а) передбачити у *Програмі* зниження компенсаційної відсоткової ставки (у межах чинних значень і термінів кредитування) для підприємств, які демонструють ефективність у реалізації інвестиційного проекту,

що підтверджується відповідними показниками звітності про їхню фінансово-економічну діяльність;

б) ініціювати внесення змін до *Постанови* КМУ «Про надання фінансової державної підтримки» від 24 січня 2020 р. № 28, визначивши, що уповноважений банк, на основі проведення аналізу звітності суб'єкту підприємництва, періодично здійснює відповідне корегування компенсаційної відсоткової ставки;

в) дослідити ефективність реалізації *Програми* (кредитування підприємств промисловості на інвестиційні цілі), критеріями якої можуть бути результати зіставлення показників державних видатків на *Програму* і бюджетних надходжень від упродовжених інвестиційних проєктів, а також досягнення макроекономічних цілей (кількість створених робочих місць, обсяги реалізованої продукції, зокрема інноваційної тощо);

г) оприлюднювати на сайті Міністерства не лише кількісні показники реалізації *Програми* (кількість підприємств, які отримали кредити, суми кредитів), як це здійснюється нині, але й якісні – за результатами проведеного аналізу;

г) за результатами аналізу ефективності реалізації *Програми* опрацювати питання щодо розроблення додаткових, доступних і привабливих для учасників, умов кредитування.

Слід зазначити, що на сьогодні в країні в межах законодавчого і нормативно-правового поля діють такі інвестиційні стимули [8]:

1. *Державна підтримка великих інвестиційних проєктів для залучення в економіку України стратегічних інвесторів* у спосіб [9]:

– звільнення від сплати податку на прибуток підприємств та мита при ввезенні на митну територію України нового устаткування (обладнання);

– надання права на користування земельною ділянкою для реалізації інвестиційного проєкту зі сплатою орендної плати за спеціальними умовами;

– забезпечення об'єктами суміжної інфраструктури (автомобільні шляхи, лінії зв'язку, засоби тепло-, газо-, водо- та електропостачання, інженерні комунікації тощо) завдяки будівництву / реконструкції такої інфраструктури за кошти держави.

При цьому загальний обсяг державної підтримки не має перевищувати 30 % від суми інвестицій у проєкт; розмір інвестицій в об'єкти інвестування протягом строку реалізації інвестиційного проєкту зі значними інвестиціями має перевищувати суму, еквівалентну 20 млн євро.

2. *Підтримка розвитку індустріальних парків (ІП); цьому сприятиме реалізація таких ініціатив:*

– внесення змін до Митного та Податкового кодексів України [10; 11]; звільнення від імпортного ПДВ та ввізного мита на обладнання

за переліком кодів УКТЗЕД; звільнення від податку на прибуток на десять років; уповноваження органів місцевого самоврядування надавати пільги у сплаті місцевих податків;

- затвердження механізму використання вивільнених від оподаткування коштів для учасників індустріальних парків [12]; вивільнені кошти можна спрямовувати на розвиток діяльності учасника ІІІ за такими напрямками: створення чи переоснащення матеріально-технічної бази; збільшення обсягу виробництва; упровадження новітніх технологій;

- визначення механізмів фінансування облаштування ІІІ та компенсації відсоткової ставки за кредитами на облаштування або здійснення господарської діяльності в їх межах [13].

Крім зазначеного, на нашу думку, важливо запровадити податкові пільги для підприємств промисловості, які інвестують кошти в основний капітал, такі, зокрема, як: формування спеціальних інвестиційних резервів; введення інвестиційних надбавок; пільги на реінвестування; інноваційне інвестування. Вважаємо, що такі заходи сприятимуть відновленню промислових підприємств України та дозволять сформувати нові робочі місця.

Підприємство хімічної промисловості ПрАТ «Запоріжсклофлюс» є промисловим підприємством, технології виробництва якого є енергоємними та матеріалоємними, тому вони потребують модернізації з метою забезпечення відповідним вимогам міжнародної торгівлі на європейському ринку та на світових ринках. Для забезпечення фінансової стійкості підприємства актуальним для цього підприємства є *Проект «Підтримка енергомодернізації підприємств у воєнний час»* [14].

Метою проекту є надання організаційної, технічної та фінансової підтримки для підвищення енергоефективності промислових підприємств (далі – підприємств) у воєнний час. Основними завданнями проекту є:

- визначення потреб компаній у сфері енергоефективності;
- розвиток потенціалу співробітників компаній у сфері енергоефективності;
- допомога обраним компаніям у плануванні заходів з енергоефективності шляхом проведення експрес-енергоаудиту;
- реалізація програми міні-грантів для підтримки впровадження заходів з енергоефективності в обраних компаніях;
- сприяння підвищенню енергоефективності в промисловому секторі.

Проект реалізується у кілька етапів, а саме:

Етап 1. Відбір підприємств та підготовка тренінгу.

Етап 2. Надання технічної підтримки підприємствам для планування енергоефективних заходів.

Етап 3. Надання міні-грантів для підтримки впровадження енергоефективних заходів на підприємствах.

Етап 4. Надання обладнання для підтримки закладів професійно-технічної освіти для навчання працівників підприємств.

Етап 5. Презентація та поширення результатів проєкту.

У рамках проєкту планується надання технічної та фінансової підтримки у вигляді міні-грантів на впровадження енергоефективних заходів приватним підприємствам виробничого сектору. Пріоритет надаватиметься підприємствам, які тимчасово перемістилися до інших адміністративно-територіальних одиниць, продовжують свою господарську діяльність.

Підприємства будуть відібрані за результатами відкритого конкурсу на висловлення зацікавленості (CoI), який розміщено на портал «Дія.Бізнес» та онлайн-ресурсах партнерів проєкту. Після завершення процесу відбору 25 відібраних підприємств будуть запрошені приєднатися до проєкту та підписати лист-зобов'язання щодо умов участі.

Навчання з енергоефективності буде організовано у вигляді серії навчально-практичних онлайн-вебінарів з підвищення енергоефективності в промисловості загальною тривалістю 20 годин. Для кожного підприємства-учасника буде проведено експрес-енергоаудит відповідно до вимог стандарту ISO 50002 «Енергоаудит, тип 1».

50 закладів П(ПТ)О Міністерства освіти і науки України та Державної служби зайнятості, які реалізують короткострокові програми у сфері енергоефективності за меморандумами з GIZ, отримують технічне обладнання для підтримки безперервного навчального процесу в умовах воєнного часу. Після завершення Фази 2 та 3, на основі її результатів та додатково розроблених критеріїв, буде відібрано 15 підприємств, які отримають подальшу підтримку у вигляді міні-грантів на реалізацію заходів з енергоефективності. З цими підприємствами буде підписано грантові контракти. Гранти надаватимуться у гривневому еквіваленті 10 000,00 євро на одне підприємство. Гранти можуть бути використані підприємствами виключно для фінансування енергоефективних заходів, визначених у грантовому договорі.

На завершення цього етапу будуть створені «історії успіху», які задокументують досвід підприємств та результати енергоефективних покращень. Вони складатимуться з текстової частини та відеоконтенту з презентацією результатів впровадження енергоефективних заходів. Заходи з комунікації та візуалізації забезпечать широке та своєчасне інформування та популяризацію проєкту. Бенефіціари та інші зацікавлені сторони будуть поінформовані про цей проєкт, його результати та вплив, роль партнерів, а також про підтримку та фінансування проєкту з боку Німеччини.

Проект спрямований на підвищення енергоефективності промислових підприємств та підприємств, що постраждали від військових дій, шляхом проведення заходів з розвитку потенціалу, експрес-енергоаудитів та надання міні-грантів на впровадження енергоефективних заходів для підприємств.

Проект «Підтримка енергомодернізації підприємств у воєнний час», впроваджується ГО «Міжнародна фундація розвитку», в рамках проекту «Просування енергоефективності та імплементації Директиви ЄС про енергоефективність в Україні», що виконується Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH за дорученням Федерального міністерства економічного співробітництва та розвитку Німеччини (BMZ) та співфінансуванням Державного секретаріату Швейцарії з економічних питань (SECO).

На нашу переконливу думку цей проект є вдалою можливістю для підприємства ПрАТ «Запоріжсклофлюс» долучитись до програми енергоефективності вже сьогодні і почати роботу з удосконалення технологій виробництва із залученням грантових програм не обтяжуючи власні фінансові результати додатковими витратами ресурсів. Власні ж ресурси підприємство може спрямовувати на вирішення поточних фінансових питань. Організатори проекту також сформулювали довгострокові результати, які, на наш погляд, є вектором руху до європейського ринку збуту продукції ПрАТ «Запоріжсклофлюс».

Наступним індикатором забезпечення фінансової стійкості промислових підприємств під час війни та у довгостроковій перспективі є системний підхід до реалізації євроінтеграційних реформ. *Активізація євроінтеграційних зрушень відкриває такі перспективи для української промисловості:*

1) *Доступ до фінансових інструментів ЄС.*

З 2007 р. ЄС запровадив єдиний передвступний інструмент фінансової допомоги – IPA (Instrument for Pre-Accession Assistance), спрямований на підтримку реформ шляхом надання фінансової й технічної допомоги. Загальна сума видатків чинної версії цього інструменту – IPA III – становить близько 14,2 млрд євро. Пріоритетними напрямками фінансування за цією програмою є, зокрема, економічне зростання з наголосом на малому та середньому підприємстві. Крім того, Україна може отримати доступ до індивідуальних програм та проектів фінансової підтримки ЄС. У грудні 2022 р. Рада ЄС затвердила план надання Україні у 2023 р. регулярної макрофінансової допомоги обсягом до 1,5 млрд євро щомісяця, на загальну суму 18 млрд євро [15]. На початку лютого 2023 р. Україна підписала угоду з Європейським Союзом про участь у програмі

«Єдиний ринок» з бюджетом 4,2 млрд євро, яка розрахована на 7 років. У межах цієї програми ЄС надасть 1500 грантів для українського малого та середнього бізнесу для налагодження бізнесових зв'язків з партнерами з ЄС. Також 430 грантів отримають молоді українські підприємці, які хочуть вивчати досвід ведення такого самого бізнесу в ЄС;

2) *Залучення іноземних інвестицій в економіку України на її відбудову* (у т. ч. у формі грантів, технічної допомоги).

Варто зазначити, що на масштабні інвестиції Україна може розраховувати лише після закінчення бойових дій. Акумулюючи кошти для відновлення України через спеціальний Трастовий фонд солідарності, ЄС ставитиметься до таких інвестицій як до внесків у фінансування потенційного майбутнього члена ЄС. Обсяги інвестування залежатимуть від прогресу України в реформуванні законодавства та виконанні політичних умов, неодмінних для входження до складу ЄС [16]. При цьому розбудова промисловості має відбуватися з урахуванням принципів «зеленої економіки», що передбачає відновлення зруйнованих підприємств з вищим рівнем продуктивності праці, енергоефективності та кліматичної нейтральності, більшим обсягом виробленої продукції;

3) *Пришвидшення реформ в усіх сферах, зокрема стимулювання структурних зрушень у промисловості.*

Доступ української продукції на європейські ринки досі є ускладненим через наявність нетарифних бар'єрів, через технологічно застарілу виробничу базу Україна практично позбавлена можливості повномасштабного входження на ринок ЄС. Отже, виробничі фонди потребують кардинального оновлення на новій техніко-технологічній основі. Структурні показники торговельного співробітництва України з ЄС засвідчують середньота низькотехнологічну спеціалізацію експортних поставок. Це актуалізує необхідність розширення виробництва конкурентоспроможної продукції вищих переділів. Інтерес України – у посиленні коопераційних зв'язків з ЄС, адже українська сторона має всі можливості для взаємовигідного партнерства в промисловості завдяки наявному значному науково-технічному потенціалу для забезпечення розвитку високотехнологічних виробництв з високою часткою доданої вартості.

В умовах затяжної війни запорукою досягнення стійкості та високої адаптивності національної економіки є забезпечення стійкої роботи промисловості, яка поряд з економічними виконує важливі безпекові та гуманітарні завдання – забезпечення внутрішнього ринку товарами першої необхідності, продукцією для потреб фронту, матеріалами для відбудови зруйнованої інфраструктури, надання гуманітарної та військової допомоги. Відбудова промислового потенціалу України має здійснюватися

на нових технологічних засадах, забезпечувати структурну перебудову економіки з пріоритетним розвитком переробних виробництв, відновлення інвестиційної діяльності, створення нових робочих місць.

Наступним індикатором забезпечення фінансової стійкості підприємств промисловості є державна підтримка бізнесу. Стимулювання промислового зростання в умовах зниження конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, посилення інвестиційних та виробничих ризиків диктує невідмінність міцної державної підтримки, напрямами якої мають бути такі.

1. Розвиток на території України виробництв повного циклу та збільшення промислового перероблення, що забезпечуватиме зростання доданої вартості виробництва та експорту промислової продукції. Для цього треба:

- вивчити можливості започаткування проєктів створення на території України повного циклу виробництв у галузях атомної енергетики, титанового, лігівового, алюмінієвого виробництв, чорної металургії, енергомашинобудування тощо із залученням іноземних компаній, які наразі імпортують відповідні сировинні ресурси з України та переробляють їх на власних територіях;

- розпрацювати в межах Плану відновлення України регіональні програми кредитування промислових мінівиробництв переробної галузі та супроводу їхньої діяльності на початку розвитку з використанням коштів МФО, що дасть можливість посилити *стійкість промислового виробництва* завдяки його географічній диверсифікації та зменшенню вразливості до точкових ударів російських військ, створити нові робочі місця в регіонах завдяки залученню їхнього ресурсного потенціалу у виробництво продукції глибокого перероблення;

- налагодити консультації між українськими та іноземними асоціаціями виробників щодо введення українських виробників (насамперед промислових мінівиробництв) до глобальних виробничих ланцюгів, гармонізації виробничих стандартів; популяризації української продукції за кордоном, зокрема завдяки її маркуванню на полицях роздрібних мереж національною символікою;

- стимулювати закупівлі для потреб державних та комунальних закладів охорони здоров'я, освіти, культури, спорту продукції вітчизняного виробництва (насамперед харчової галузі), що не може бути експортована через логістичні обмеження, передбачивши за певними видами продукції квоти для мінівиробництв; це дасть змогу стимулювати місцеве перероблення надлишкової сировини (у т. ч. молочної, плодоовочевої тощо);

- посилити державну підтримку в пошуку ринків збуту, отриманні через канали міжнародної допомоги обладнання та матеріалів,

спеціалізованих вагонів і вантажних автомобілів для транспортування для підприємств, що займаються переробленням зернових культур.

2. *Відновлення та збільшення виробництва продукції, що є критично важливою для матеріально-технічного забезпечення Сил оборони України, а також життєзабезпечення населення (насамперед на деокупованих та постраждалих від бойових дій територіях).* З цією метою треба:

- запровадити систему постійного моніторингу руйнувань та втрат промислових потужностей в Україні, оцінювання безпосередніх та майбутніх збитків для економіки внаслідок цих втрат з метою ініціювати в майбутньому детально обґрунтованих позовів до країни-агресора; а також розроблення цільових програм відновлення виробництва й відбудови зруйнованого житлового фонду;

- актуалізувати інституційну базу державної підтримки секторів економіки, що мають стратегічне значення для національної (зокрема економічної) безпеки держави в умовах війни на виснаження, для чого треба;

- випрацювати критерії відбору стратегічних секторів економіки в умовах війни, на основі яких оновити затверджений у 2013 р. перелік пріоритетних галузей економіки [17] та затверджений у 2015 р. перелік об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки й безпеки держави [18]. На основі оновлених переліків створити план відновлення виробництва на підприємствах стратегічного значення, першочергового залучення в них інвестицій або приватизації, формування державного замовлення тощо;

- сформувати перелік суб'єктів господарювання приватної форми власності, що мають стратегічне значення для економіки й безпеки держави, з урахуванням якого варто визначати пріоритети державної інвестиційної підтримки, у т. ч. щодо докапіталізації, кредитної підтримки, забезпечення державним замовленням тощо;

- розглянути можливості розширення переліку товарів, що є предметом державних закупівель та підпадають під дію Закону України від 16 грудня 2021 р. № 1977-IX «Про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» щодо створення передумов для сталого розвитку та модернізації вітчизняної промисловості» (Закон про локалізацію), товарами інших стратегічних галузей промисловості, що мають достатній потенціал вітчизняного виробництва продукції, яка є критично важливою для матеріально-технічного забезпечення фронту, військових дій та життєзабезпечення населення;

- випрацювати програми тимчасової соціальної підтримки висококваліфікованих фахівців підприємств, що мають стратегічне значення для національної економіки та безпеки й були змушені тимчасово припинити

виробничу діяльність унаслідок воєнних дій (насамперед виробництв хімічної, машинобудівної галузей) з метою не допустити втрат цінного кадрового потенціалу;

- ініціювати внесення до переліку обладнання для отримання Україною від США виробничого обладнання, потрібного для відновлення/активізації роботи стратегічно важливих виробництв;

- сприяти поліпшенню фінансового стану вітчизняних виробників соціально значущої продукції харчової промисловості через пришвидшення імплементації європейського законодавства про протидію простроченню платежів у торгових операціях та недобросовісним практикам у відносинах між підприємствами в ланцюгу постачання сільськогосподарських та харчових продуктів (Директиви ЄС 2019/633 та 2011/7), розпрацювати відповідний закон, що припинить вимивання обігових коштів виробників харчової продукції через затримування розрахунків за поставлену продукцію з боку торговельних мереж та створить недискримінаційні умови співробітництва між ними.

3. Здійснення більш сфокусованої релокації підприємств, які перебувають у зоні бойових дій, що створить передумови для максимально швидкого перезапуску діяльності підприємств і полегшення повоєнного відновлення економіки України. Для цього треба:

- передбачити надання додаткового фінансування обласним військовим адміністраціям на створення відповідної інфраструктури для розміщення виробництв в областях, які приймають релоковані підприємства;

- налагоджувати на рівні регіонів комунікацію з підприємцями, які мають наміри перенести виробництва в регіони, та місцевим бізнесом з метою можливого об'єднання технологічно споріднених виробничих потужностей місцевих та релокованих підприємств;

- сформувати переліки наявних у регіонах підприємств з їхніми контактами (зокрема й ті, що релокували свої виробництва), які можуть виробляти товари та надавати послуги, неодмінні для забезпечення потреб ЗСУ, а також переліки товарів та послуг, що належать до таких потреб, інформувати на постійній основі підприємства про ці потреби;

- дотримуватись у межах релокації певної спеціалізації регіонів (насамперед з погляду наявності спеціалізованої інфраструктури) для переміщення підприємств відповідного напрямку.

4. Залучення іноземних та вітчизняних інвесторів та виробників (зокрема релокованих) до резидентства в індустріальних парках і технопарках, створення транскордонних парків з країнами ЄС із забезпеченням частки державних інвестицій та гарантій у проєктах виробництва продукції вищих технологічних укладів, для чого треба:

- ініціювати консультації з країнами – потенційними партнерами щодо перенесення виробництв, що залишили території рф та Білорусі, до наявних та нових ІП в Україні, що забезпечить максимально привабливі для іноземних інвесторів умови інвестування та державної підтримки в межах українського законодавства про підтримку ІП;

- ініціювати діалог з Європейською Комісією щодо забезпечення доступу України до фінансування з Європейського фонду регіонального розвитку та Фонду згуртування (Cohesion fund) у межах реалізації спільних з країнами-членами ЄС проєктів розвитку ІП, технопарків (насамперед транскордонних), розпрацювання та реалізації відповідних регіональних проєктів та програм;

- запровадити режим спрощеного перетину кордонів працівниками й товарами, спеціальний режим залучення іноземних інвестицій та зовнішньої торгівлі, податкові та митні преференції для експортної діяльності транскордонних парків;

- перезавантажити політику підтримки технопарків шляхом ініціювання внесення змін до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», зокрема щодо спрощення процедур утворення технопарків, ухвалення їхніх проєктів, удосконалення механізмів державної підтримки, розширення переліку пріоритетних напрямів діяльності, які наразі обмежуються пріоритетами, визначеними в Законах України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» та «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні»;

- передбачити пріоритетну підтримку ІП, сфера діяльності яких відповідає європейській промисловій політиці, на порядку денному якої перебувають такі фактори конкурентоспроможності, як автоматизація процесів, енергоефективність, упровадження принципів сталого розвитку, підходів циркулярної економіки, ресурсоефективного та чистого виробництва та ін. – у спосіб ініціювання внесення відповідних змін до законодавства про ІП.

5. *Зміцнення експортного потенціалу промисловості через спрощення експортних поставчань з України, переорієнтації експортних потоків промислової продукції на альтернативні чорноморським каналам шляхи, запровадження політики заміщення на світових ринках російської продукції подібною українською, сприяння експорту товарів з більшим вмістом доданої вартості.* Цей напрям потребує реалізації таких заходів:

- опрацювати питання поліпшення експортної логістики для продукції промисловості, у т. ч. щодо її внесення до списку експортних товарів, які підлягають під дію «Чорноморської зернової ініціативи»;

- організувати перемовини АТ «Укрзалізниця» із суміжними іноземними залізницями про збільшення обсягів перевезень, зокрема

інфраструктурне забезпечення прискорення митних процедур, перевантаження вантажів до вагонів, пристосованих до колій європейського стандарту;

- провести зустрічі з представниками адміністрацій європейських морських портів, а також урядів, органів місцевого самоврядування європейських країн, предметом обговорення яких мають стати спільне розв’язання технічних та організаційних питань перевезення вантажів: пошуку вільного рухомого складу, створення зручних логістичних рішень доправлення товарів (зокрема розбудови залізничних ліній, які з’єднують порти з українськими кордонами), надання суднам під українським прапором пріоритетного доступу до портів і звільнення від оплати портових послуг;

- здійснювати моніторинг та оперативне інформування українських виробників стосовно зацікавленості іноземних компаній у налагодженні контактів з вітчизняними партнерами щодо виробництва й постачання на світові ринки продукції, яка здатна замінити подібні російські товари;

- провести перемовини з торговельними партнерами для лібералізації процедур митного оформлення документів (за прикладом встановлення такої процедури Республікою Молдовою).

б. Зниження імпортного тиску на вітчизняних виробників із застосуванням диференційованого підходу в запровадженні імпортних обмежень для недопущення втрати виробниками доступу до імпортних виробничих ресурсів. Для цього треба:

- на період війни запровадити вибіркові обмеження імпорту продукції, за якою рівень самозабезпечення перевищує 100 % та імпорт якої завдає або загрожує завдати істотної шкоди вітчизняним виробникам відповідно до Угоди СОТ про захисні заходи (ст. 6 «Тимчасові захисні заходи»), шляхом тарифних обмежень та квотування, для чого варто ініціювати регулярні обстеження рівнів самозабезпечення основними видами сировини та готової промислової продукції, а також моніторинг впливу імпорту такої продукції на показники діяльності вітчизняних виробників;

- доопрацювати й прийняти Закони України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо додаткової підтримки вітчизняної промисловості та бізнесу під час воєнного стану» (№ 8298 від 22.12.2022) та «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо додаткової підтримки вітчизняної промисловості та бізнесу під час воєнного стану» (№ 8299 від 22.12.2022), якими, зокрема, передбачено звільнення від оподаткування ввезним митом та ПДВ обладнання для власного виробництва на період дії воєнного стану;

- запровадити за прикладом ЄС моніторинг стратегічних залежностей від імпорту та спроможностей імпортозаміщення, що стане дороговказом

для розширення співробітництва з міжнародними партнерами, розвитку НДДКР, диверсифікації джерел імпорту тощо;

- запровадити кримінальну (замість адміністративної) відповідальність за контрабанду та неправдиве декларування товарів, що зменшуватиме потрапляння на внутрішній ринок продукції неналежної якості, знижуватиме тиск на вітчизняне виробництво та рівень тіньової економіки.

7. *Привидищення модернізаційних зрушень у промисловості на засадах розвитку конкурентних переваг і використання потенціалу ЄС як прискорювача інклюзивного економічного зростання. Треба сприяти якісно новому формату співробітництва з ЄС з урахуванням національних інтересів України щодо розбудови високотехнологічного сектору промисловості, створення нових виробництв.* Рух у цьому напрямі вимагає таких дій:

- залучити бізнес, промислові асоціації до спільного випрацювання рішень щодо усунення недоліків (виявлених під час оцінювального етапу роботи технічної місії ЄС в Україні), що гальмують процес імплементації Дорожньої карти підготовки до укладення угоди про оцінку відповідності та прийнятності промислових товарів і які стосуються системи ринкового нагляду в Україні, а також використання маркувань товарів українськими виробниками;

- опрацювати питання щодо розширення Угоди про оцінку відповідності та прийнятності промислових товарів (АСАА, «промисловий безвіз») на сфери медичного обладнання, фармацевтичної продукції, обладнання для морського транспорту та інші сектори, зазначені в Додатку III до Угоди про асоціацію – з метою охоплення Угодою АСАА й іншої продукції пріоритетних галузей промисловості, що дасть можливість підвищити конкурентоспроможність промисловості України та її експортний потенціал;

- продовжити співпрацю з ЄС у межах отримання фінансової допомоги через відповідні механізми та інструменти фінансування ЄС – передвступний інструмент фінансової допомоги ІРА (Instrument for Pre-Accession Assistance), Трастовий фонд солідарності та ін., зокрема для фінансування цифрової трансформації промисловості;

- ініціювати проведення переговорів з ЄС щодо можливостей започаткування проєктів технічної допомоги щодо запровадження європейських стандартів на підприємствах, серед яких спільні інвестиційні проєкти в стратегічно важливих сферах;

- під час реалізації інвестиційних проєктів з повоєнної відбудови економіки (у т. ч. в межах реалізації заходів платформи з відновлення України «Об'єднані в захисті – об'єднані у відновленні», представлених у липні 2022 р. на конференції з питань відновлення України URC2022, плану

з відновлення України “RebuildUkraine” та ін.) надавати перевагу проєктам з розбудови промисловості з урахуванням принципів «зеленої економіки», що передбачає відновлення зруйнованих підприємств з вищим рівнем продуктивності праці, енергоефективності та кліматичної нейтральності, більшим обсягом виробленої продукції.

8. *Стимулювання використання кліматично нейтральних, низьковуглецевих, циркулярних моделей виробництва в промисловості, посилення потенціалу переробної галузі для виробництва енергії з альтернативних джерел, збільшення внеску в енергетичну безпеку держави та зниження критичної залежності від імпорتنих енергоносіїв, що прискорюватиме залучення України до європейського порядку денного модернізації промисловості в контексті реалізації «зеленого курсу», інтеграцію українських виробників до європейських ланцюгів доданої вартості, забезпечуватиме додаткові обсяги сталих енергоресурсів для економіки. Для цього треба:*

– удосконалити законодавчу базу «зеленого переходу» економіки з приведенням цілей та індикаторів у відповідність до воєнних реалій, зокрема, у спосіб внесення змін до Оновленого національно визначеного внеску України до Паризької Угоди, Національного плану дій з енергоефективності на період до 2030 р. (виконання запланованих показників видається нереалістичним через воєнні дії), Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 р. (не узгоджується із законодавством у сфері управління відходами), Стратегії низьковуглецевого розвитку України до 2050 р. (не містить принципів циркулярної економіки, окрім перероблення відходів нафтопереробної галузі);

– розпрацювати стратегії «зеленого переходу» для галузей промисловості, що чинять найбільший тиск на екологію або є найперспективнішими щодо використання вторинних ресурсів (сталевий, хімічний, виробництва будівельних матеріалів, певних підгалузей машинобудівної, харчової, легкої промисловості тощо), які, зокрема, передбачатимуть упровадження нових стандартів виробництва та екодизайну, подовження життєвого циклу товарів (ремонт, апгрейдинг), перероблення промислових відходів та промисловий симбіоз. Вивчити можливості залучення до фінансування цих стратегій фондів та інструментів ЄС із фінансування стійкого розвитку (Європейського інвестиційного банку, ЄБРР тощо);

– ініціювати діалог з ЄС щодо застосування індивідуального підходу до українських виробників у межах застосування в майбутньому механізму Carbon Border Adjustment Mechanism через відтермінування або застосування перехідного періоду, достатнього для повоєнного відновлення та екологічної модернізації виробничих потужностей українських експортерів;

– стимулювати виробництво та споживання альтернативних видів палива, що вимагає (а) забезпечення державного замовлення на твердопаливні котли вітчизняного та іноземного виробництва з їх дальшим встановленням в об'єктах соціальної сфери (дитсадках, школах, лікарнях); (б) запровадження пільгового кредитування сертифікованих за європейськими стандартами вітчизняних виробництв біопалива;

– у проєкті Національного плану відновлення України визначити перелік реформ, законодавчих і регуляторних ініціатив, потрібних для забезпечення енергетичної безпеки промислових споживачів в умовах війни і повоєнного відновлення економіки;

– привести українське законодавство щодо сприяння розвитку альтернативної енергетики у відповідність до європейського шляхом імплементації положень Директиви Європарламенту та Ради ЄС 2009/28 від 23.04.2009 «Про заохочення до використання енергії, виробленої з відновлюваних джерел».

Таким чином, виробництва в Україні мають відповідати європейській промисловій політиці, на порядку денному якої перебувають такі фактори конкурентоспроможності, як: автоматизація процесів, енергоефективність, упровадження принципів сталого розвитку, підходів циркулярної економіки, ресурсоефективного та чистого виробництва та ін. Це дасть їм змогу випускати продукцію, сертифіковану за європейськими стандартами, бути долученими до глобальних ланцюгів створення доданої вартості, налагоджувати співробітництво з європейськими партнерами, зокрема щодо обміну знаннями, досвідом у створенні сучасних технологічних і наукомістких виробництв.

5.3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Потенціал підприємства – це матеріальні, фінансові та людські ресурси, ефективне формування яких визначає економічний потенціал та забезпечує певний рівень ринкового потенціалу, тобто рівень прибутку від реалізації вироблених економічних благ. Сутність концепції полягає у тому, що діяльність усіх підприємств заснована на однакових вхідних елементах (ресурсах), але результат залежить від способу їх використання та комбінування для досягнення поставлених цілей. Формування економічного потенціалу підприємства на основі матеріальних, фінансових та людських ресурсів забезпечує відповідний рівень виробничого, фінансового,

трудового, інформаційного та інноваційного потенціалів. Безперечно, економічний потенціал визначає ефективність реалізації потенціалу підприємства, що виражається в ринковому потенціалі, тобто в позиціонуванні підприємства на ринку товарів чи послуг [19].

Втрати промислового потенціалу під час повномасштабної війни сягають рекордних величин, а падіння реального ВВП в Україні є більш глибоким, ніж у більшості країн, які мали досвід збройних конфліктів. Реальний ВВП у IV кварталі 2022 року зменшився порівняно з попереднім кварталом на 4,7% (з урахуванням сезонного фактору); порівняно з IV кварталом 2021 року цифра знизилася на 31,4% [20; 21]. Експерти Світового банку і Єврокомісії оцінюють пошкодження від війни в Україні в період з 24 лютого 2022 р. до 24 лютого 2023 р. в сумі 134,7 млрд доларів, а потреби у відновленні – 410,6 млрд доларів. У той же час Україні вдалося утримати макрофінансову стабільність і залучити значні обсяги міжнародної допомоги, що позитивно впливатиме на перспективи поствоєнного відновлення. Військова агресія росії проти України викликала масштабні руйнування виробничого капіталу та інфраструктури, принесла людські жертви та соціальні втрати. Війна призвела до скорочення робочих місць і доходів, зменшення купівельної спроможності і обсягів накопичених активів. У 2022 році національна економіка втратила 29,2% реального ВВП, а 13,5 млн осіб змушені були покинути свої домівки. Більше 7 млн осіб опинилися за межею бідності, а рівень бідності сягнув 24% населення.

За методологією “Rapid Damage and Needs Assessments” (RDNA2) Світового банку пошкодження (damage) – це прямі втрати від знищення чи ушкодження фізичних активів та інфраструктури, що виражені в грошовій формі, на основі вартості заміни чи ремонту втрачених активів за цінами, діючими до початку війни. Потреби (needs) – це вартість відновлення довоєнної нормальності через проведення таких робіт як ремонт, відбудова й реалізація зусиль щодо модернізації, підвищення енергоефективності, з урахуванням інфляції, підвищення страхових премій, ін. Потреби обраховуються за поточними ринковими цінами на момент проведення оцінки [20].

Якщо говорити про пошкодження або прямі втрати від першого року війни, то за оцінками Світового банку і його партнерів найбільших втрат зазнали житловий сектор (38% сумарних пошкоджень), транспорт (26%), енергетика (8%), промисловість і торгівля (8%), сільське господарство (7%). Зокрема, за рік російсько-української війни руйнувань і пошкоджень зазнали 1,4 житлових приміщень (окремих квартир, будинків), серед них 135 тис. – приватних будинків і 39 тис. гуртожитків. У загальній сумі потреб на відновлення (410,6 млрд доларів) транспортний сектор займає

22 %, житловий сектор 17 %, енергетика 11 %, сфера соціального захисту і життєдіяльності 10 %, боротьба з небезпечними ситуаціями 9 %, сільське господарство 7 %.

В цілому економічні збитки від війни охоплюють не лише руйнування та пошкодження інфраструктури, виробничих об'єктів, суспільних інституцій, а й втрати людського капіталу та витрати ресурсів на військове протистояння. В 2022 р. національні бюджетні витрати на оборону склали 23 % ВВП, а в 2023 році мають скласти 20 % ВВП. Поряд з цим, військова допомога Україні від західних партнерів до 15 січня 2023 р. становила 65,4 млрд дол. США або 46,5 % ВВП за 2022 рік [20].

Суттєвими є й демографічні втрати від воєнних дій, які поки що важко оцінити. Але за результатами дослідження ЄБРР у світі навіть через 25 років після закінчення воєн населення постраждалих країн залишалося помітно меншим, ніж у співставних країнах без збройних конфліктів. Основними складовими цих втрат є жертви військових дій, відтік біженців і зменшення народжуваності.

За даними ЄБРР у середньому воєнні події мають своїм наслідком падіння ВВП на душу населення на 9 % відносно довоєнного рівня. Однак найбільш деструктивні і масштабні війни закінчувалися падінням ВВП на душу населення на 40–70 % (Transition Report 2022–2023) [20; 22]. В Україні поки що зарано говорити про сумарне падіння ВВП у результаті нинішньої війни, але в 2014–2015 рр. після першого акту російської агресії Україна вже втратила 15,8 % ВВП, а в 2022 р. реальний ВВП зменшився на 29,2 %.

Для порівняння втрат від війни в Україні з втратами в інших країнах, постраждалих від воєнних дій, було використано показники бази даних “Maddison Project Database” Університету Гронінгема (Нідерланди). До уваги бралися історичні епізоди, які мали ознаки широких міжнародних конфліктів (на відміну від локальних чи громадянських воєн). Таким чином до вибірки було включено 10 епізодів часів II світової війни, 2 епізоди югославських воєн, 2 епізоди з воєн у Перській затоці, 1 епізод з арабо-ізраїльських воєн, 2 епізоди з російсько-українських воєн і 1 епізод російсько-грузинської війни.

За темпами падіння реального ВВП в 2022 р. (на 29,2 %) Україна займає III місце серед 18 країн вибірки. На досліджуваному історичному проміжку більш руйнівними були війни тільки в Іраку в 1991 р. (падіння ВВП на 60,2 %) і в Австрії в 1945 р. (на 58,7 %) [20]. Гігантські втрати реального ВВП в перший рік війни вирізняють нашу країну від інших епізодів воєнних дій. Так, падіння реального ВВП з темпом 25–50 % за один рік конфлікту, як правило, мало місце лише в країнах, що зазнавали капітуляції

чи нищівної поразки у війні (Німеччина, Австрія, Японія, Ірак), або ж у країнах, де бойові дії велися на понад 50 % території (Боснія і Герцеговина).

Проведене дослідження показало, що середній рівень кумулятивних втрат реального ВВП під час війни становив 40 %. При цьому середнє падіння реального ВВП в 1-й рік війни дорівнювало 20 %. Нагадаємо, що падіння реального ВВП України в 2022 р. сягнуло 29,2 %, а падіння промисловості – 38 %. Це говорить як про жорстокість та масові руйнування від російського агресора, яких зазнала Україна, так і про низькі адаптивні можливості української економіки до умов воєнного стану та відсутність широкої державної підтримки [20].

Одним із механізмів, що визначав потенціал відновлення економічної діяльності після закінчення війни, були обсяги руйнування інфраструктури й виробничого капіталу. За даними ЄБРР у країнах, постраждалих від війни, запас фізичного капіталу через 5 років після закінчення війни був у середньому на 12 % меншим, аніж до війни. Однак, ключовим фактором успішного відновлення є досягнення надійного й тривалого миру. Поряд з цим, за даними ЄБРР, на швидкість відновлення економіки після війни позитивно впливають й інші фактори: коротка тривалість війни, динамічне економічне зростання й сильні інститути напередодні війни, незначне падіння економіки під час війни. Суттєвих втрат від війни зазнала українська промисловість. За 2022 р. промислове виробництво України впало на 38 %. А сума збитків у промисловості і торгівлі оцінюється фахівцями Світового банку в 10,9 млрд доларів. При цьому потреби у відновленні для цих секторів на період до 2033 року складають 23,2 млрд дол. США. 80 % із цієї суми – це прогнозовані витрати на відбудову і модернізацію виробничих приміщень, машин і обладнання, відновлення складських запасів.

Деструктивні наслідки війни проявляються не лише в економіці та соціальній сфері, а й у фінансовій системі країни, що веде збройну боротьбу. В Україні в 2022 році середньорічна інфляція становила 20,2 %, що майже відповідає середньорічному рівню інфляції в 9 європейських країнах, найбільш постраждалих від II світової війни (20,1 %). У той же час темпи інфляції в Україні контрастують із середньорічною інфляцією під час війни в Хорватії в 1991–1995 рр. (471,7 %), в Іраку в 1991 рр. (181 %) та в Італії в 1941–1945 рр. (77,3 %).

Доволі помірна інфляція 2022 р. в Україні при масштабних руйнуваннях виробничої бази та інфраструктури була пов'язана з тим, що західний кордон України залишався відкритим, а сусідні країни не були охоплені війною. У такий спосіб значна частина споживчого попиту в Україні задовольнялася за рахунок імпорту. Імпорт компенсував частину втраченої внутрішньої пропозиції (при падінні реального ВВП на 29,2 % доларовий

імпорт зменшився лише на 4%), а масштабна зовнішня допомога допомагала підтримувати купівельну спроможність населення відносно імпорту. Заморожування енергетичних тарифів в Україні при зростанні світових цін на енергоносії також допомагало стримувати темпи інфляції.

Виробничий потенціал, експортний потенціал, інноваційний потенціал, трудовий потенціал тощо – всі складові сукупного потенціалу промисловості України зазнали величезних втрат і потребують відновлення. Отже, російське вторгнення в Україну в 2022 р. дало початок одній з найбільш масштабних і руйнівних воєн у світі з часів II світової війни. Вартість збитків та потреб у відновленні вже сягають рекордних величин, а темпи падіння реального ВВП і промислового виробництва перевищують показники більшості країн під час воєн II половини XX – початку XXI ст. З іншого боку, Україні в 2022–2023 рр. вдалося уникнути макрофінансової дестабілізації та диверсифікувати джерела фінансування видатків, що утримуватиме економіку від подальшого падіння й позитивно впливатиме на перспективи повоєнного відновлення.

Металургійна, нафтопереробна та авіаційна галузі України зазнали стратегічно значущих втрат. І тільки докладаючи значні зусилля, залучаючи інвестиції, технології і висококваліфікований кадровий ресурс, їх можна буде відновити. Вищезазначений стан зумовлює необхідність серйозно переосмислити і відшукати можливості для переходу України від держав із нестійкими інституціями та неспроможністю щодо розвитку до кола таких країн, як Ізраїль чи Південна Корея. А отже, потрібно знайти інструменти і механізми, які сприяли б цьому.

На нашу думку, саме сучасний Ізраїль і Південна Корея – найкращі приклади успішного відновлення і функціонування в умовах постійного безпеково-військового протистояння. Для порівняння, ВВП на душу населення в Україні станом на 2021 рік становив 4835,6 дол., тоді як в Ізраїлі – 52 170,7 дол. (у 11 разів більше) при чисельності населення 9 364 000 осіб, у Південній Кореї – 34 997,8 дол. (у 7,2 разу більше), населення якої дорівнює 51 744 876 осіб [23].

Розвиток Ізраїлю та Південної Кореї за останні 70 років показує, що, тільки сформувавши власні самодостатні економічні спроможності, можна побудувати стійку державу, яка має значні військові ресурси і потенціал. У зв'язку з низьким внутрішнім попитом Ізраїль під час свого заснування і Південна Корея в післявоєнний період сфокусувалися на формуванні експортноорієнтованої конкурентної економіки з високою доданою вартістю товарів на продаж.

Дослідження досвіду Ізраїлю і Південної Кореї під час їхнього становлення як сучасних і високорозвинених країн показує, що важливою

є наявність відповідальної та послідовної державницької еліти й інституцій, які розробляють прозору політику соціально-економічного розвитку країни, поступово формуючи і стимулюючи потенціал нації. Тобто серед значущих факторів успіху цих країн є довгострокове і цілеспрямоване врахування інтересів широких груп населення, дієве верховенство права, справедлива і необтяжлива податкова політика, значні системні інвестиції в людський капітал. Як наслідок, через 20–30 років – інтелектуалізація суспільства та розвинена економіка інноваційного типу.

У цьому контексті, вважаємо, Україні слід стратегічно сформулювати своє бачення та інтереси в глобалізованому світі на наступні 20–30 років, виявити базові пріоритети, ресурси, переналаштувати державне регулювання під них і поступово тактичними кроками рухатися до досягнення проміжних і стратегічних цілей.

На жаль, потенціал вітчизняних бізнес-структур у воєнний час суттєво пригнічений. Так, основними загрозами для бізнесу під час війни є основні воєнні проблеми – насильницька смерть значної кількості людей, окуповані території, зруйновані підприємства, цехи, склади, магазини, відділення чи філії. Також до цього переліку входять більш тривала доставка та потреба в релокації. Значними проблемами є і скорочення кількості працівників, знижена продуктивність працюючих фахівців та їхній пригнічений психологічний стан. Багатьом власникам і керівникам верхньої чи середньої ланки дуже складно приймати рішення, адже доводиться покладатися не на планування чи прогнози, а швидше, на сподівання, гнучкість і власне критичне мислення. Введення нових товарних сегментів, інвестиції в перехід на нові лінійки чи категорії в таких умовах відкладаються на невизначений час, бізнес-структури в основному фокусуються на виживанні [23].

Крім того, під час війни значно знизилася купівельна спроможність переважної більшості громадян, велика кількість платоспроможного населення виїхала з країни або обмежила рівень витрат. Через це сукупний попит на більшість товарів і послуг знизився, а обсяги обігових коштів у вітчизняних бізнес-структур значно скоротилися. При цьому облікова ставка НБУ становить 25 %, тож кредитування бізнесу за цих умов майже неможливе. Фондовий ринок України також малодієвий для залучення коштів, – системні порушення прав власності на активи, постійні маніпуляції й правоохоронно-судове свавілля повністю знищили цей ефективний інструмент залучення коштів бізнесом.

Зауважимо, що не для всіх підприємств України воєнні дії спричиняють збитки і пригнічують їхній стан. Так, для підприємств військово-промислового комплексу відбувається значне масштабування, суттєво зростає попит

на їхню продукцію, надходять значні авансові платежі з бюджету та позабюджетних фондів. Але за рік війни виробництво дронів, мін, снарядів, військового спорядження тощо чомусь і досі ще не на належному рівні.

Меншою мірою страждають фірми, що реалізують ІТ-послуги для іноземних замовників. Вони також менш залежні від місцевих замовників і не потребують складних логістичних маршрутів доставки і значних товарно-матеріальних чи сировинних запасів. До того ж експортоорієнтовані підприємства, особливо розташовані (або релоковані) в Західній Україні, отримали в 2022 році широкий доступ до ринків ЄС завдяки запровадженню зони вільної торгівлі з Євросоюзом. Наразі ж ЄС скасував усі мита і квоти для українських товарів, а також спростив транспортне сполучення. Якщо до великої війни на ЄС у міжнародній торгівлі України припадав 41 %, то протягом 2022-го цей показник зріс до 55,5 %. Для подальшої успішної інтеграції в ринки ЄС вітчизняним бізнес-структурам необхідні адаптація до європейських технічних стандартів і регламентів, сертифікація продукції та виробництва за вимогами Європейського Союзу.

Крім того, на тлі виходу російських виробників із західних ринків в українського промислового сектору з'явилися й нові ніші на світових ринках, і цим треба оперативнo скористатися. Провідну інформаційно-консультативну та стимулюючу роль (особливо для малого і середнього бізнесу) у виході на зовнішні ринки мають відіграти прагматичні державні органи влади, але їхньої адвокації і допомоги, на жаль, майже не має [23].

Потенціал для розвитку українських місцевих виробників збільшиться і через вихід з вітчизняного ринку деяких міжнародних гравців. Для багатьох підприємств видобувної, будівельної, деревообробної, меблевої, архітектурно-конструкторської, дизайнерської, транспортної та інших сфер відкриваються широкі можливості в післявоєнний період під час відбудови, адже для відновлення пошкодженої інфраструктури, будівель і доріг необхідні компанії та державно-приватні партнерства, що надаватимуть ці послуги. В таких випадках держава повинна забезпечити фандрайзинг через залучення коштів із фондів репарацій, конфіскацій, грантів на відновлення від урядів інших країн, а приватна складова партнерства – організувати працівників і послуги з відбудови. Організація цих процесів потребує від державних органів влади більшої прозорості, чітких і досяжних стандартів контролю та, головне, більшої доступності до тендерів представників вітчизняного бізнесу (сприяти його зростанню, масштабуванню та інноваційності), а не всім відомих турецьких компаній.

Таким чином, досвід країн, які пройшли через руйнівні військові конфлікти і стали успішними, показує, що державі потрібно швидше адаптуватися, гнучко і з максимальною ефективністю реагувати на існуючі

виклики, активно розвивати інклюзивне підприємництво, а не олігархічні структури. Вітчизняне бізнес-середовище вже понад 30 років чекає доступного фінансування, зручних державних сервісів і захисту прав власності на свої активи. Для виживання в сучасних складних геополітичних і гео економічних умовах Україні потрібно відновлювати свою економіку на засадах стійкості та самодостатності, вона має бути конкурентоспроможна з відповідними соціальними ліфтами і прозорим державним апаратом. Перебудувати її може, на наш погляд, лише відповідальна політична еліта з дієвими державними інститутами та довгостроковою стратегією соціально-економічного розвитку.

5.4. ПОВОЄННА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ: ВІДПОВІДНІСТЬ ЄВРОПЕЙСЬКИМ ТА СВІТОВИМ СТАНДАРТАМ

Вже багато років Україна не має ефективної інноваційної стратегії, яка б визнавалась та підтримувалась всіма категоріями вітчизняних інноваторів та експертних спільнот. Особливо важкою є ситуація в промисловості – в цій сфері всі уряди попередніх років не змогли запропонувати дієвих змін, й тренд загальної деіндустріалізації економіки країни став домінувати в попередні роки. Сьогодні, війна може остаточно поховати ще існуючі залишки науки та інновацій в промисловому середовищі [24]. Динаміка показників інноваційного розвитку України у 2014–2021 рр. представлена на рис. 5.3.

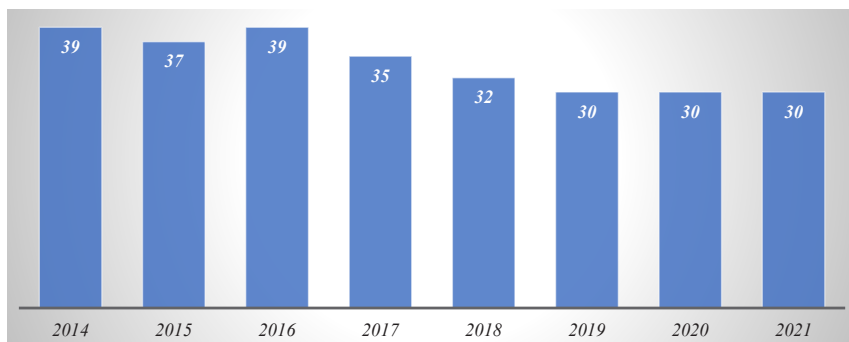

Рисунок 5.3 – Динаміка показників інноваційного розвитку України в період 2014–2021 рр.

Глобальний індекс інновацій (ГІІ) за 2021 рік представляє останній глобальний рейтинг інновацій 132 економік на основі 81 різного показника. Відстежуючи останні глобальні інноваційні тенденції в новому Global Innovation Tracker, це видання також зосереджується на впливі пандемії COVID-19 на інновації. Загальна формула ГІІ для вимірювання інноваційного потенціалу економіки та результатів забезпечує ясність для тих, хто приймає рішення в уряді, бізнесі та інших країнах, оскільки вони сподіваються на створення політики, яка дозволить їхнім людям винаходити та творити ефективніше [46]. Згідно з рейтингом ГІІ 2021, найбільш інноваційною економікою світу у 2021 році є Швейцарія, за нею йдуть Швеція, Сполучені Штати Америки (США), Великобританія (Великобританія) і Республіка Корея. З моменту свого заснування в 2007 році ГІІ сформував порядок денний вимірювання інновацій і став наріжним каменем розробки економічної політики, де все більше урядів систематично аналізують свої щорічні результати ГІІ і розробляють політичні заходи для покращення своєї ефективності.

Згідно Global Innovation Index 2021 [25], Україна посідає 49 місце серед 132 економік. У 2021 році Україна має кращі результати за інноваційними показниками, ніж у попередні роки й посідає третє місце серед 34 країн з нижчим за середній рівень доходу, та загальне 32 місце серед 39 економік Європи. Серед наших кращих показників – традиційно висока якість людського капіталу, а найгірші – це стан інституцій та інфраструктури (відповідно 91 та 94 місця) [24].

Останніми роками в сфері інноваційного розвитку, зокрема, розвитку стартапів надавалось дуже великої уваги, в тому числі від державних структур. Поява та активна діяльність Українського фонду стартапів і який відразу став помітним, ініційована державою. Держава в тій чи іншій мірі підтримала запуск окремих інкубаторів та акселераторів (загалом їх більше 10), Львівської школи стартапів, сприяла піару та просуванню багатьох інших ініціатив, направлених на просування екосистеми стартапів. Якщо до цього додати приватні інвестиції як Unit.city, а також цілої низки великих холдингів, велику кількість та активність посередників – акторів інноваційних екосистем та бізнес – об'єднаних з їх ініціативами, тощо – все разом, це створило досить великий *хайп* на діяльність стартапів. *Хайп* – як в хорошому сенсі (якісний піар потрібен завжди), так і не дуже – адже одного піару замало. Очевидно, цей прогрес і є причиною нашого 3-го місця в категорії «не зовсім бідних, але й не багатих» країн світу. Втім, головне питання – чи змінили ці зусилля картину з інноваціями в промислових секторах. Чи зміцнилися наші інституції інноваційного розвитку й покращилась інфраструктура – тобто ті компоненти, за якими

(згідно глобального індексу інновацій) ми пасемо задніх. На нашу думку – ні, ситуація навпаки погіршується. Навіть загальні цифри на глобальній мапі стартапів, кажуть що великих зрушень не видно. Україна посідає там 12 місце в Східній Європі й 50 – в світі, й по обом рейтингам стрілочки показують рух вниз [24].

Якщо ж говорити про частку чи стан промислових стартапів та МСП у всіх цих рейтингах, то вони традиційно є маргинальними й ця маргинальність, на жаль, зростає. Тобто, які б рейтинги чи звіти по стартап екосистемах ви не взяли, частка промислових сегментів в них буде становити не більше 5–10%. А якщо йти далі, й шукати показники зростання саме серед МСП (а не великих холдингів), картина взагалі буде сумною – значних зрушень ми не бачимо практично по жодних сегментах. На низьку активність МСП – замовників, їх низьку культуру та попит на інновації традиційно нарікають більшість інноваційних акторів – від самих інноваторів, провайдерів та стартапів Індустрії 4.0 – й до університетів та НДІ.

Головними причинами відставання України щодо інноваційного розвитку є такі.

Негласна стратегія «зняття вершків». Лідерами екосистеми стартапів завжди були застосування, де не потрібно вкладати капітальні інвестиції в інфраструктуру інновацій (лабораторії з їх обладнанням, центри R&D, наукоємні розробки), а достатньо просто мати хороші ідеї та програмістів. Між тим, справжні інноваційні розробки в переважній більшості промислових застосувань займають роки праці й дуже рідко відповідають критеріям масштабованості та високого тиражування – кожне виробництво в будь-якій галузі є радше унікальним. Отже, ця стратегія на швидке повернення інвестицій є зрозумілою для приватних інвесторів, а в чистому вигляді в українських умовах застарілої або взагалі відсутньої інфраструктури розробок веде до єдино можливої стратегії – «зняття вершків» з того що є, й в першу чергу мова про людський капітал [24].

Слабкий фокус на deep-tech, промислових стартапах та інноваційних МСП. Ще одна причина орієнтації стартапів на чистий софт – це слабке фінансування складних та наукоємних розробок (категорія deep-tech стартапів), що є наслідком взагалі слабого фокусу всіх стейкхолдерів на цій сфері. Як ми вже сказали, все що дорого та складно, потребує значно більших вкладень. Традиційно, стартапи та промислові МСП серед головних перешкод інноваційного розвитку вказують на цей чинник відсутність фінансування. Але, власне фонди підтримки інновацій існують й значні. Проблема полягає в іншому – українські компанії їх використовують недостатньо та неефективно. Наприклад, в європейських конкурсах Horizon 2020, головного фонду наукоємних розробок з 100+ млрд євро,

з 2014 року взяли участь всього 79 малих та середніх українських підприємств (МСП), тоді як польських, наприклад – 520, а чеських – 378. А в його підпрограмі I4MS, яка розрахована на діджиталізацію саме промислових МСП – це буквально одиниці українських МСП, тоді як з країн – сусідів по Східній Європі їх було сотні.

Відсутні інвестиції в інноваційну інфраструктуру. Якщо фонди на розробки є, то на інфраструктуру, лабораторії, обладнання практично відсутні. Зокрема, в Україні немає жодної справжньої *testbed* – знаменитих в Індустрії 4.0 спеціальних стендів, на яких можна тестувати й експериментувати складні апаратно-програми розробки інтернету речей чи штучного інтелекту, чи цифрових двійників, чи інших ключових для промисловості, сучасних технологій. Подібні стенди вартують понад 1 млн доларів, й звісно жоден приватний інвестор не збирається на це витратитись. Зазвичай, в розвинутих країнах, подібні стенди та цілі лабораторії створюються за сприяння держави. Вони є ключовими елементами інфраструктури в спеціальних Центрах прикладної експертизи, орієнтованих на ті чи інші прикладні сектори та застосування.

Слабка підтримка екосистемних акторів та відсутність єдності серед них. Громадський сектор, експертне середовище, бізнес-об'єднання – є в Україні досить розвинутими й традиційно їх вирізняють такі кращі якості як проактивність та креативність. Звідси – величезна кількість різних інноваційних акторів та їх ініціатив. Водночас, ці сильні сторони в окремих випадках повністю нівелюються слабкими – як фрагментарність зусиль, відсутність консолідації та стратегії. Наприклад, в сегментах штучного інтелекту, адитивних технологій, робототехніки чи Інтернету речей ми бачимо по кілька активних лідерів з впливом на середовище, але ніякої дієвої консолідації між ними немає, як немає й єдиної та діючої стратегії розвитку по цих сегментах. Як немає й єдиної цифрової чи інноваційної стратегії на рівні держави.

Відсутність єдиних пріоритетів та стратегій розвитку. Всі вказані вище чинники є наслідком однієї головної причини – відсутності стратегії інноваційного та цифрового розвитку. Зайве багато коментувати численні спроби їх створення, але факт залишається фактом – діючих стратегій розвитку в сфері інновацій, діджиталізації, промисловості, розвитку МСП тощо, – в Україні до початку війни не було. Окремі елементи фігурували в проекті Національної економічної стратегії 2030 [24]. Але, як ми знаємо, й вона була прийнята в 2021 радше декларативно, а головні кошти державного бюджету направлялись на статті та проекти, керовані радше в ручному режимі з офісу президента. Й серед яких інновації та діджиталізація для промислових МСП виглядали примарно.

Війна значно посилила процеси деградації інноваційних екосистем промислових *хайтек* секторів й, в першу чергу, серед промислових МСП. Причини на поверхні: більше 40% МСП просто зупинили свою роботу; тим, що працюють, й в режимі елементарного виживання керівникам не до інновацій – лічені з них розглядають цей напрям роботи як пріоритетний, й такий, що має відношення до головного пріоритету – отримання бодай якихось замовлень; багато інноваційних МСП до війни працювали на експортних ринках – сьогодні вони так само втрачені, або заморожені; в режим виживання перейшли також десятки екосистемних акторів – університетів, НДІ, інкубаторів – акселераторів, бізнес-об'єднань, агенцій розвитку тощо.

Разом з тим, війна надала Україні величезну увагу та підтримку ЄС та міжнародної спільноти. Й де вже явно проглядаються нові й дуже конкретні можливості, – як грант на 20 млн євро спеціально для 200 українських стартапів та інноваційних МСП. Подібних можливостей, які відкрились для України – насправді чимало.

Таким чином, згідно з результатами проведеної порівняльної оцінки значень складових індексу ГІІ у частині інноваційних ресурсів, найбільшими бар'єрами (перешкодами) для інноваційного розвитку України, порівняно з Польщею, є: політична нестабільність; недостатня ефективність дій уряду; невисока нормативна якість (індекс, який фіксує уявлення про здатність уряду формулювати та впроваджувати обґрунтовану політику та правила, що дозволяють та сприяють розвитку приватного сектору); низький рівень верховенства права; значно вищий ступінь складності у врегулюванні питання неплатоспроможності; суттєво менша кількість дослідників (на мільйон населення) і значно нижчі витрати на НДДКР; невисокий рівень використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ); недостатній розвиток логістики; низька ринкова капіталізація (ринкова вартість акцій); нижчий рівень конкуренції на внутрішньому ринку; менші масштаби внутрішнього ринку (величина внутрішнього ринку вимірюється валовим внутрішнім продуктом (ВВП) на основі оцінки паритету купівельної спроможності в країні); порівняно менші витрати на НДДКР у секторі підприємництва (валові витрати на НДДКР, що здійснюються приватними підприємствами, у відсотках до ВВП).

Водночас найвагомішими перевагами у забезпеченні інноваційними ресурсами України, порівняно з Польщею, є: вищий ступінь легкості відкриття бізнесу та захисту міноритарних інвесторів; більші витрати на освіту (у % до ВВП) і загалом державне фінансування на одного учня (у середньому); вища забезпеченість економіки випускниками технічних спеціальностей (частка випускників технічних спеціальностей серед усіх випускників вищих навчальних закладів); більший відсоток фірм,

що пропонують офіційне навчання (відсоток фірм, які пропонують офіційні навчальні програми для своїх постійних штатних працівників).

Одним із ключових напрямків зупинення чи усунення впливу чинників, сформованих під впливом зниження рівня індустріалізації і технологічності та водночас зростання імпортозалежності національної економіки у сегменті високо- і середньо-високотехнологічних виробництв і, таким чином, створення передумов для підвищення рівня і обсягу інноваційності продукції промисловості, є створення та ефективне функціонування *інноваційних парків*.

Необхідною умовою ефективної діяльності інноваційних парків в Україні у досягненні поставлених перед ними цілей – сприяння інноваційному розвитку промисловості і національної економіки загалом – є синергія секторів із найвищим інноваційним потенціалом, тобто високо- і середньо-високотехнологічних виробництв (машинобудування, хімічної та фармацевтичної промисловості) та сектора ІТ.

Фінансування діяльності інноваційних проєктів в інноваційних парках може здійснюватись повністю або частково вітчизняними приватними підприємствами та/або державою. В окремих випадках до участі у проєктах, які не передбачають випуск інноваційної продукції, що містить елементи державної таємниці (виробництва ВПК), можуть допускатись іноземні інвестори чи учасники, але їх частка у фінансуванні і, відповідно, у правах на володіння результатами, не повинна перевищувати 30% від вартості такого проєкту. З метою захисту національної економічної безпеки в інноваційних парках є недопустимою будь-яка участь (у ролі інвестора, постачальника чи учасника) тих країн, які не визнають або не поважають економічний і територіальний суверенітет України та проводять ворожу політику (агресію) щодо неї.

Отже, низький рівень інноваційної активності вітчизняних промислових підприємств є однією з ключових проблем розвитку національної економіки. Повномасштабна війна російської федерації проти України, з одного боку, поглибила названу проблему, але з іншого – відкрила нові перспективи для її вирішення, зокрема, шляхом модернізації та прискореного нарощення потужностей оборонно-промислового комплексу. Український оборонно-промисловий комплекс в умовах відсічі збройній агресії РФ працює, насамперед, на гарантоване забезпечення потреб ЗСУ озброєнням та військовою технікою, що в перспективі потребує створення замкненого циклу сучасного власного виробництва.

Отже, український бізнес несе втрати своїх виробничих потужностей, має непередбачувані капітальні витрати по релокалізації, не має достатньо енергетичних ресурсів для живлення хоча би свого функціонування,

не піднімаючи питання розвитку. Втім, саме цей час є найбільш відповідальним для кардинальних змін. Маємо нагоду побачити на власні очі справдження діалектичних законів розвитку, приведених в дію українцями власноруч. Руйнація – це прямий дороговказ на відбудову у новій якості.

Головним при цьому є мобілізація виробничого, енергетичного, ресурсного, людського потенціалу економіки та відкриття традиційних та інноваційних джерел його відновлення. Насьогодні для українських підприємств очевидно, що для виживання необхідно здійснити революційний хід – ривок у розвитку за визначеним напрямом євроінтеграції, оскільки об'єктивно не існує еволюційних можливостей для планомірного переходу на нову якісно вищу ступінь розвитку. Навіть у такий важкий час в Україні ніхто не здатен скасувати дію законів діалектики, які зводяться до якісних змін під впливом як творчих, так і руйнівних процесів в економіці. Закон єдності та боротьби протилежностей реалізується у відмиранні або свідомій відмові від застарілих елементів, а у нашій українській реальності – це ще й фізичне знищення та позбавлення можливостей працювати за напрацьованими схемами та механізмами. Втім, для соціально-економічної системи, яка бореться, це не означає позбавлення перспектив розвитку. У цій боротьбі явлена творча сила, яка спрямована на забезпечення сприятливих умов для створення та поширення нового задля збереження життєздатності і прогресивного розвитку соціально-економічної системи.

Завдяки здійсненню руйнівної та творчої функції відбувається оновлення – і стає можливим розвиток через кризу, що є проявом дії закону заперечення (руйнація заперечує стару форму, створення нового заперечує руйнацію) [26, с. 210–211]. Загрозою творчому перетворенню функціонування економічної системи України може стати затяжний характер війни та істотне розширення масштабу загострених нею соціально-економічних проблем. Війна «виснажує» потенціал національної економіки, намагаючись відібрати у неї здатність до реалізації якісно нових зрушень. Тому євроінтеграція – це відкритий економічний фронт за майбутнє України.

Інтегральним економічним наслідком війни для України є падіння ВВП, якого не спостерігалося з часу перших років здобуття незалежності нашої держави. Тільки за перший квартал 2022 року українська економіка досягла економічного дна 2014 року – скорочення ВВП становило 15,1%. До кінця другого кварталу 2022 року цей процес прискорився вдвічі: ВВП скоротився на 37,2% порівняно з аналогічним періодом 2021 року.

За третій квартал 2022 року темп скорочення ВВП уповільнився до 30,8%. Втім, у державний бюджет України на 2023 рік закладено 3,2% зростання ВВП за умов завершення активних бойових дій влітку цього року [27; 28]. За експертними даними, визначеними за методологією PDNA

Світового банку, тільки за перші чотири місяці повномасштабної війни вітчизняна промисловість понесла збитки у сумі 8,1 млрд. доларів США, що становить більше 4% ВВП України у 2021 році. Левова частка збитків припала на приватний бізнес (до 70%). Станом на 01 липня 2022 року українські промислові підприємства загалом втратили чверть власного капіталу [27, 29]. Більшість виробничих потужностей зруйновані повністю (65% сукупних збитків) та підлягають відбудові з нуля, вартість якої буде значно вищою за суму втрат активів, але й отримана нова якість виробництва буде відповідати передовому світовому досвіду у сфері техніки та технологій. До галузей, які найбільш постраждали від війни, відносяться: вугільна та нафтопереробна промисловість, металургія та енергетика.

Поряд із зростанням збитків українських виробників маємо розширення розриву між обсягами експортних та імпорتنних операцій. Впродовж січня – жовтня 2022 року експорт українських товарів скоротився до 67,7% рівня 2021 року за аналогічний період. Негативне сальдо торговельного балансу зросло у 2,6 рази і досягло 7050,4 млн доларів США [27]. Подібні просідання у платіжному балансі, за аналогією випадків в економічній історії незалежної України, завжди були передвісниками чергового стрибка девальвації української гривні. Потрібно розуміти, що економічна інфраструктура – це дещо другорядна потреба в масштабному процесі відбудови. Наразі держава проводить відновлення критично важливої інфраструктури в енергетичній, освітній та медичній сферах. Згідно з наказом Міністерства розвитку громад та територій України від 09.12.2022 року № 253 «Про затвердження переліку проектів, які фінансуються за рахунок субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію проектів у рамках Програми з відновлення України» виділено 100 млн. грн. на капітальний ремонт та будівництво комунальних закладів освіти та лікарень [30].

Багаторічна інтелектуальна праця вітчизняних науковців по боротьбі з деіндустріалізацією економіки України має здобути реальну форму та втілитися у практиці життя. Під повоєнною трансформацією варто розуміти не просто відбудову чи реконструкцію зруйнованих виробничих потужностей, а їх створення за прикладом провідних аналогів виробництва у світі.

Розпочати процес масштабної відбудови економічної інфраструктури Україна зможе тільки після припинення бойових дій та отримання надійних міжнародних безпекових гарантій захисту державних кордонів, територіальної цілісності та незалежності. В контексті підготовки до цього важливим питанням постає пошук джерел фінансування повоєнної трансформації економічного потенціалу українських підприємств. Найбільш вагомими джерелами фінансування повоєнної відбудови України очевидно вбачаються репарації від країни-агресора та допомога міжнародної спільноти.

Пул міжнародної допомоги для відбудови України вже окреслений міжнародною військовою підтримкою, а саме Європейський Союз, уряди країн-партнерів та міжнародні інститути – Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Європейський інвестиційний банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, ін.

До прикладу, уже напрацьований алгоритм дій між учасниками Програми з відновлення України за участі Європейського інвестиційного банку. Він передбачає [31]:

1. *Субвенції місцевим бюджетам.* Для реалізації проєктів відбудови в територіальних громадах місцевим бюджетам будуть передаватися субвенції з державного бюджету за рахунок коштів, отриманих від Європейського інвестиційного банку.

2. *Формування переліку проєктів відбудови.* Такий перелік має бути затверджений наказом Міністерства розвитку громад та територій України та схвалений Європейським інвестиційним банком.

3. *Прийняття рішення місцевими органами самоврядування щодо фінансування проєктів.* Відповідні асигнування (доходи) та видатки, що передбачають обов'язкове співфінансування, затверджуються рішенням місцевих рад (розпорядженням начальника військової адміністрації).

4. *Укладення трьохсторонньої угоди.* Між Міністерством фінансів України, Міністерством розвитку громад та територій України, власниками об'єкту та кінцевими бенефіціарами реалізації проєкту укладається Угода про передачу коштів позики.

5. *Розробка тендерної документації по проєкту.* На основі типової тендерної документації кінцевий бенефіціар розробляє тендерну документацію по проєкту, яка схвалюється Міністерством розвитку громад та територій України після перевірки на відповідність вимогам Європейського інвестиційного банку.

6. *Оголошення тендеру на виконання проєкту:* закупівля кінцевим бенефіціаром будівельних робіт, послуг з технічного нагляду, інженерних консультацій, тощо.

7. *Реалізація проєкту.* Кінцевий бенефіціар інформує Міністерство розвитку громад та територій України та документально підтверджує усі кроки по реалізації проєкту: укладає договори з переможцями тендерів та завірені їх копії з усіма платіжними документами передає Міністерству розвитку громад та територій України, щомісяця звітується про стан виконання проєкту та підтверджує цільове використання коштів позики. Остаточний звіт по реалізації проєкту має бути підтверджений актом введення в експлуатацію об'єкта.

Утворена в листопаді 2022 року Експертна робоча група з питань ініціювання, підготовки, супроводження та реалізації спільних з Європейським

інвестиційним банком проектів у рамках Програми з відновлення України розглядає проектні заявки для включення до цієї програми на виконання [32]. Тож, організаційний процес по створенню механізму повоєнної трансформації економічного потенціалу підприємств України уже запущений. Втім, він має розвиватися задля забезпечення вирішення більш складних завдань повоєнної відбудови вітчизняної економіки, серед яких не тільки відбудова знищених або пошкоджених внаслідок війни майна та інфраструктури, а й нарощування темпів економічного зростання на основі зниження безпекових ризиків і формування злагодженої внутрішньої та зовнішньої економічної політики. У цьому контексті доцільно апелювати до світового досвіду щодо створення Трастового фонду солідарності з Україною, який виконуватиме функції залучення та координації міжнародної допомоги. Принциповим моментом його функціонування повинна стати підтримка України здебільшого у формі грантів (безповоротної допомоги), а не кредитів.

Ця об'єктивна економічна необхідність обумовлена існуючим станом на кінець 2022 року непомірним навантаженням державного боргу на рівні вищому за 80 % ВВП [27]. Нарощування нових боргів створить економічні загрози безпеці України. Тільки переважний грантовий характер фінансування повоєнної трансформації економічного потенціалу українських підприємств дозволить уникнути загрози дефолту та зародити паростки економічного зростання в Україні.

Отже, повоєнна трансформація економічного потенціалу українських підприємств фактично є другим етапом загального плану відбудови нашої держави, оскільки наразі усі дії правомірно сфокусовані на відновленні об'єктів соціальної інфраструктури та наданні гуманітарної допомоги. Варто визнати, що етап повоєнної відбудови економіки України триватиме кілька років, однак його поступова реалізація матиме своїми відчутними наслідками екстенсивне нарощування робочих місць та приріст інтенсивності генерування доходів українським бізнесом. При цьому важливо, щоб міжнародна допомога для відбудови економіки України спрямовувалася на підтримку та впровадження новітньої техніки та сучасних технологій у вітчизняній промисловості. Впровадження технологій, що відповідають європейським стандартам, дозволять українським підприємствам відновити свої позиції на ринку та інтегруватися в глобальні ланцюги створення вартості.

Стратегічно важливими для національної економіки в поствоєнний період є такі галузі промисловості як: машинобудування (зокрема, в частині обладнання для паливно-енергетичного комплексу, транспортного машинобудування та виробництва озброєнь); залізорудна і металургійна

промисловість; добування нафти і газу; нафтопереробка; хімічна і фармацевтична промисловість. Для відродження та посилення цих галузей вкрай важливо включити до Програми з відбудови України компоненти не лише кредитного, а й пайового фінансування як діючих і пошкоджених під час війни підприємств, так і нових виробників. При цьому кредитна підтримка бізнесу повинна ґрунтуватися на належному потенціалі економічної віддачі та передбачати кредитування інвестиційно-інноваційних потреб українських підприємств – їх модернізації та реструктуризації задля освоєння євроінтеграційних можливостей.

5.5. СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ВІДНОВЛЕННЯ СУКУПНОГО ПРОМИСЛОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАПОРІЗЬКОГО РЕГІОНУ

Завдяки всебічній підтримці, бізнес Запоріжжя продовжує працювати навіть в умовах війни – у поточному 2024 році зафіксовано поступове відновлення ділової активності. Серед позитивних чинників, які сприяють розвитку, є послаблення обмежень роботи підприємств, зокрема зменшення тривалості комендантської години, стабілізація роботи енергетичної системи та скасування погодинних відключень електричної енергії.

Усвідомлюючи провідну роль бізнесу в економіці, запроваджено низку фінансових інструментів, спрямованих на його підтримку. Серед них:

- програма державного кредитування 5/7/9 – у її рамках запорізькі бізнесмени у 2023 році отримали кредитів на суму 932 млн грн;
- державні гранти на підтримку бізнесу, які надаються через Ощадбанк – майже 48 млн грн;
- програми підтримки роботодавців, що реалізуються через Центри зайнятості, – понад 23 млн грн;
- донорські програми із надання експертних консультацій – Запорізькою торгово-промисловою палатою надано послуг на суму понад 1 млн грн;
- Регіональна програма підтримки бізнесу – 600 тис. грн.

Основу промислового комплексу міста Запоріжжя складають понад 290 підприємств. У місті зосереджений металургійний, машинобудівний та енергетичний комплекси державного значення. Завдяки роботі промислового комплексу в значній мірі наповнюються бюджети міста та країни. Коли почалася повномасштабна війна в Україні більшість підприємств міста вимушені були призупинили свою діяльність. Воєнні дії на території України призвели до різкого зниження економічної активності

підприємств, упродовж 2022 року економіка працювала на значно нижчому рівні потужності порівняно з довоєнним періодом. Частина підприємств зупинила діяльність через безпосередню військову загрозу, або через заблокований доступ до ринків збуту чи сировини, деякі з них працювали не на всю потужність, не повний робочий тиждень, тому обсяги виробництва та реалізації знизилися приблизно на 30–40%. Проте упродовж року здійснювали діяльність близько 60% промислових підприємств, зокрема ПАТ «Запоріжсталь», ПрАТ «Дніпроспецсталь», ТОВ «Ливарно-механічний завод», АТ «Запорізький завод феросплавів», ПрАТ «Запоріжжкокс», АТ «Мотор Січ», ДП «ЗДАРЗ «МіГремонт», ПрАТ «Запорізький електровозоремонтний завод», Дніпровська гідроелектростанція, ПрАТ «Запоріжсклофлюс», ПрАТ «Карлсберг Україна» тощо. У сфері зовнішньоекономічної діяльності, як і в минулі роки, за 2022 рік місто має чітко визначену експортну орієнтацію, про що свідчать високі обсяги зовнішньоторговельного товарообігу, понад 70% якого складає експорт. Так, за січень-грудень 2022 року експорт товарів становив 2673,6 млн дол. США (зменшився на 31,1% у порівнянні з 2021 роком), імпорт – 1102,3 млн дол. США (зменшився на 35,6%). Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарами склало 1 571,3 млн дол. США.

У структурі експорту основну частку склали: чорні метали (77,4%); машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання (8,0%); продукти рослинного походження (6,9%) в структурі імпорту – мінеральні продукти (50,9%); недорогоцінні метали та вироби з них (15,3%); реактори, котли, електричні машини (12,0%); живі тварини, продукти тваринного походження (5,9%).

Незважаючи на близькість до лінії фронту ПрАТ «Запоріжжкокс» вже в квітні після гарячої консервації завершив черговий етап капітального ремонту коксової батареї № 2. Разом з тим, деякі підприємства скористалися програмою релокації бізнесу та переміщують виробничі потужності в більш безпечні зони. Так «Запорізький завод кольорових металів» здійснив релокацію в Івано-Франківськ, при цьому частково залишив виробництво в Запоріжжі [33].

З початку повномасштабного російського вторгнення м. Запоріжжя стало водночас логістичним і гуманітарним хабом для переселенців з тимчасово окупованих територій і зон активних бойових дій. У перші місяці це переважно мешканці Донецької та Луганської областей, надалі – Херсонської, Запорізької областей. Основну кількість ВПО з тимчасово окупованих територій місто прийняло до жовтня 2022 року. Після цього окупаційна «влада» всіляко обмежує проїзд людей на підконтрольну Україні територію. Врешті евакуацію змушені були припинити. Чимало людей

отримували у Запоріжжі першу допомогу та через певний час рушали в безпечніші західні регіони або до країн Європи. Для прийому й тимчасового розміщення ВПО були підготовлені всі комунальні школи та садочки. Для допомоги евакуйованим мешканцям впродовж 2022 року працювали два логістичні хаби – на базі виставкового центру «Козак-Палац» та ТЦ «Епіцентр». Люди, які виїхали з тимчасово окупованих територій та зон бойових дій, проходили тут первинну реєстрацію, отримували медичну й психологічну допомогу, гуманітарні набори, консультації соціальних працівників та інформацію про можливості релокації або тимчасового розміщення в Запоріжжі [34].

Не дивлячись на такі складні умови, працездатність м. Запоріжжя зростає, підприємства відновлюють свою роботу, місто планує свій розвиток на середньострокову перспективу і вірить в ЗСУ і в ПЕРЕМОГУ! *Стратегію розвитку міста Запоріжжя на період до 2028 року* розроблено за підтримки проекту МТД «Партнерство для розвитку міст» (Проект ПРОМІС), який впроваджений Федерацією канадських муніципалітетів (ФКМ) за фінансової підтримки Уряду Канади. Стратегією передбачено подальший розвиток міста (територіальної громади) за чотирма пріоритетними напрямками. З урахуванням пріоритетів повоєнного відновлення і розвитку документ потребує подальшого удосконалення.

Так, першим пріоритетним напрямом розвитку м. Запоріжжя є здорове довкілля та ресурсозбереження. Реалізація цього напрямку стикається з такими проблемними питаннями, як промислові відходи та їх переробка і утилізація; санітарний стан міста; забруднення атмосферного повітря; відсутність системи моніторингу шкідливих речовин; забруднення річки Дніпро; концентрація промислових підприємств в центрі міста. Всі ці питання потребують опрацювання та вирішення.

Другий пріоритетний напрям – побудова міста Запоріжжя як міста підприємництва та креативної економіки; реалізація цього напрямку також стикається з низкою проблем. Однією з ключових проблем є переважання в економіці міста промислових підприємств із застарілими технологіями.

Одним із проблемних питань третього пріоритетного напрямку стратегічного розвитку Запоріжжя є зношеність інженерних мереж, недосконале регулювання у системах теплопостачання міста, відсутність ефективних управителів житлового фонду.

Нарешті четвертий пріоритет розвитку Запоріжжя – місто високої якості життя, цей напрям також має певні проблемні питання, а саме недостатня прозорість та інклюзивність процесів ухвалення рішень; обмежена доступність до якісних медичних послуг; низька чисельність жінок в управлінні

на рівні ухвалення рішень; відсутність культури корпоративної соціальної відповідальності бізнесу.

Таким чином, м. Запоріжжя має потужний потенціал для розвитку та унікальний набір конкурентних переваг, а саме: зручне логістичне розташування – на перетині залізничних та автомобільних транспортних шляхів (схід-захід, північ-південь); річкове сполучення з Чорним морем та по всій довжині Дніпра – від Києва до Херсона; власний міжнародний аеропорт, сучасний пасажирський термінал; значний промисловий та профільний науковий потенціал; висока забезпеченість електроенергією (в області розташовані найбільші в країні атомна, сонячні та вітрові електростанції); очікуване залучення значного обсягу ресурсів від країн-партнерок для повоєнної відбудови регіону та міста; наявність одного з найвідвідуваніших туристичних об'єктів України (острів Хортиця), близькість Азовського моря; активізація міжнародних зв'язків, міжсекторного та міжмуніципального партнерства; наявність вільних земельних ділянок для створення індустріальних парків та інших інноваційних проєктів.

Отже, українська промисловість втратила понад 8,1 млрд дол. через повномасштабну війну; 422 підприємства повністю або частково зруйновані; активи металургійної галузі зруйновані майже повністю; якщо Україна під час відбудови спиратиметься на підхід «відбудувувати краще», вартість відбудови буде вищою, ніж вартість зруйнованих активів. Проте до початку реконструкції уряд повинен вирішити чи дозволяти будувати капіталомісткі підприємства недалеко від кордону з росією [35].

Проблемам функціонування й розвитку промислових підприємств, а також питанням управління розвитком у сфері промисловості присвячені роботи фахівців Інституту економіки та Інституту економіки промисловості НАН України: Алімова О. М., Амоші О. І., Бендикова М. А., Білопольського М. Г., Вишневецького В. П., Гончарової Н. П., Матюшина А. В., Шемякіна Н. В. та ін. [36–40]. Ці науковці цілеспрямовано досліджують проблематику функціонування промислових підприємств промислових регіонів України. Але слід зазначити, що в тих умовах, в яких опинилась Україна після повномасштабного вторгнення рф 24.02.2022 р., лише частково працюють наукові нароби з цих питань, відбувається повне перебалансування бачення майбутнього України та її промисловості. Тому, на нашу думку, необхідно проаналізувати проблемні питання сьогодення в економіці України з точки зору повоєнного відновлення.

Для розуміння можливих сценаріїв відновлення перш за все поглянемо на поточний стан української економіки. Спираючись на результати дослідження публікації «Нарис про відбудову України» видавництва лондонського Centre for Economic Policy Research (далі – Нарис про відбудову),

ми розглянемо 5 сфер, а саме: економіка, торгівля, енергія, публічні фінанси та монетарна політика. Та адаптували деякі з них відповідно стану на дату дослідження (торгівля, публічні фінанси).

Економіка. Відповідно до Нарису про відбудову, Україна за перші місяці війни втратила 30–50 % виробничих потужностей. У країні агропромисловий сектор є одним із найпотужніших секторів економіки який забезпечує > 40 % експорту України. Важливим показником агропромислового комплексу є % сільгоспземель, що були посіяні. З початком війни близько 30 % сільгоспземель не були посіяні. Економічна активність загалом знизилася на 30–50 %. Переміщено було близько 30 % працівників, що сприяє кадровому голоду в певних регіонах та галузях. Так само великих втрат зазнали об'єкти інфраструктури, цивільне житло та соціальні об'єкти.

Торгівля. Для України найбільшим каналом торгівлі є морський шлях. Який фактично був заблокований Росією з початку вторгнення 24-го лютого. Лише 1 серпня 2023 р. з порту Одеси вийшов перший торговельний корабель із українською сільськогосподарською продукцією. Наразі експортуються тільки сільськогосподарська продукція, про відновлення обсягів її експорту говорити зарано. Країна продовжує свою торговельну активність через країни ЄС, але пропускна здатність критично низька та обмежена переважно сухоходом. Як результат, накопичується дефіцит торговельного балансу (імпорт дорівнює 80–90 % довоєнного, а експорт значно впав).

Енергія. Завдяки тому, що газомережа України приєднана до європейської системи – газогони та сховища продовжують працювати. Буквально за 3 тижні після початку війни українська електромережа також була успішно приєднана до електромережі ЄС. Але негативним фактором є відсутність власного виробництва нафтопродуктів.

Публічні фінанси. Задля підтримки економіки та населення Уряд пішов на безпрецедентні кроки щодо зниження податкового навантаження та полегшення доступу громадян до соціальної допомоги. Відбулося спрощення системи оподаткування: замість ПДВ та податку на прибуток введено можливість переходу на 2 % від обороту, на початку війни було скасовано імпорتنі податки на більшість товарів, з поступовим відновленням податків для груп товарів не критичного експорту. Для подолання енергетичної кризи зменшено акциз та ПДВ для нафтопродуктів. Спрощена система отримання соціальних виплат із можливістю використання сучасних цифрових інструментів (завдяки платформі ДІЯ).

Монетарна політика. В умовах війни великих зусиль коштувала стабілізація платіжної системи. Довгий час обмінний курс гривні був зафіксований Національним банком України. Завдяки проведеній монетарній політиці, інфляція під контролем, але інфляційний тиск зростає.

Враховуючи всі ці фактори, а також поточний стан справ державного управління, ми погоджуємося з авторами Нарису про відбудову припускають, що післявоєнна Україна матиме наступні характеристики:

- державний апарат продовжує функціонувати;
- Україна не розділена чи принаймні зберігає значну частину своїх територій;
- фізичні руйнування у західній частині України незначні;
- державний борг значний, фіскальний дефіцит переважно фінансується за рахунок міжнародної допомоги та НБУ;
- у домогосподарств дуже мало чи практично немає активів, низькі доходи, більшість кредитів не обслуговуються;
- Україна має витратити значні кошти на свою безпеку протягом дуже тривалого періоду;
- найближчим часом Україна не стане членом ЄС, але буде рухатися до членства ЄС (Україна отримала статус кандидата у члени ЄС – оновлено);
- Україна має такі гарантії безпеки, що забезпечують її від наступного російського нападу;
- обмінний курс регулюється НБУ (не є ринковим), гривня імовірно переоцінена.

Відновлення післявоєнної України буде одним із наймасштабніших у Європі з часів Другої світової війни. Об'єми завдань з відновлення та можливості сучасних технологій формують унікальні виклики та створюють сприятливе підґрунтя для креативних рішень їх вирішення. Динаміка останніх місяців військових дій на фронті (зокрема відсутності суттєвого прогресу з боку ворога та активні дії військових сил України на всій лінії зіткнення) підтверджує основні гіпотези щодо характеристик післявоєнного функціонування України, в яких Україна зберігає потужні діючі державні та соціальні інститути, але має значне навантаження на державний бюджет та економіку в цілому. Тому Україні як ніколи треба піклуватися щодо ефективного, відкритого та прозорого використання всіх доступних ресурсів які наявні у державі, доступні у приватного сектора та можуть бути активовані з боку всіх категорій міжнародних партнерів.

Всі процеси відновлення ми умовно поділимо на три групи:

- *Систематизація відновлення*; включає в себе побудову єдиної системи розподілу та обліку проєктів відновлення (визначення проєктів, їх пріоритетизацію, вибір виконавців, облік та контроль тощо).
- *Розподіл ресурсів*; розподіл державної власності (корпоративні права, нерухомість, надра, земля, ліс тощо); Концесії, державно-приватне партнерство та проєктне фінансування (з умовами для нового будівництва, модернізації, реконструкції); Нефінансова допомога (товари

для відновлення, енергоресурси тощо); Конфісковане російське майно; Гуманітарна допомога та соціальна підтримка (розподіл); Компенсація заподіяної шкоди та втраченого прибутку.

– *Сприяння експорту*; ця група включає в себе експорт продукції до ЄС (наприклад, на умовах самовивезення), створення нових бірж для української продукції (наприклад, сільськогосподарської продукції в Чорному морі) тощо.

Розглянемо більш детально перший і другий процеси відновлення. *Використання цифрових інструментів* для створення сучасної відкритої для відслідковування та аналізу цифрової архітектури для національної програми відновлення України, яка працюватиме у реальному часі 24/7. Нова система для управління та обліку процесами відновлення має забезпечити найширше охоплення всіх аспектів відновлення – від надходження фінансування від партнерів та донорів до кінцевого використання коштів. Вона повинна будуватися не «з чистого аркушу», а з використанням існуючих в Україні цифрових рішень (реєстрів, систем, аукціонів тощо) з високими стандартами якості, відкритості, підзвітності та ефективності.

Процес розподілу всіх наявних ресурсів повинен відбуватися за відкритими для слідування та аналізу процедурами, за принципами справедливості та на ринкових умовах (із здоровою конкуренцією). Тобто навіть при фінансуванні державних програм та соціальних проєктів перевага повинна віддаватися тим проєктам, які створюватимуть більші додаткові блага для громад/суспільства та враховуватимуть наскільки ці території або громади постраждали від військової агресії росії. Цифрові рішення для окремих видів розподілу ресурсів повинні інтегруватися у єдину цифрову платформу (систему) відновлення для відстеження реалізації проєктів та використання ресурсів у різних ракурсах та за різною класифікацією [35].

ВИСНОВКИ

Для забезпечення фінансової стійкості підприємств промисловості виробництва в Україні мають відповідати європейській промисловій політиці, на порядку денному якої перебувають такі фактори конкурентоспроможності, як: автоматизація процесів, енергоефективність, упровадження принципів сталого розвитку, підходів циркулярної економіки, ресурсоефективного та чистого виробництва та ін. Це дасть їм змогу випускати продукцію, сертифіковану за європейськими стандартами, бути долученими до глобальних ланцюгів створення доданої вартості, налагоджувати

співробітництво з європейськими партнерами, зокрема щодо обміну знаннями, досвідом у створенні сучасних технологічних і наукомістких виробництв.

Досвід країн, які пройшли через руйнівні військові конфлікти і стали успішними, показує, що державі потрібно швидше адаптуватися, гнучко і з максимальною ефективністю реагувати на існуючі виклики, активно розвивати інклюзивне підприємництво, а не олігархічні структури. Для виживання в сучасних складних геополітичних і гео економічних умовах Україні потрібно відновлювати свою економіку на засадах стійкості та самодостатності, вона має бути конкурентоспроможна з відповідними соціальними «ліфтами» і прозорим державним апаратом. Перебудувати її може, на наш погляд, лише відповідальна політична еліта з дієвими державними інститутами та довгостроковою стратегією соціально-економічного розвитку.

В наслідок неспровокованої військової агресії Україна зазнала руйнівних втрат – зруйновані життя та долі людей, цілі міста та регіони, пошкоджена економіка України та порушені міжнародні економічні зв'язки. Використання запропонованих за результатом цього дослідження цифрових інструментів повинно допомогти відбудувати кращу Україну, зробити це швидко, ефективно та зменшити ризики неефективного використання ресурсів та можливих штучних маніпуляцій з боку ворогів України. Але, для ефективного та швидкого відновлення насамперед важливо якомога швидше його почати – мобілізувати ресурси та відновлювати економіку вже зараз. Тому впровадження цифрових інструментів не в якому разі не повинно стримувати процес відновлення України, а повинно його доповнювати, супроводжувати та сприяти впровадженню кращих практик управління фінансовими та матеріальними ресурсами на державному, регіональному та місцевому рівнях. Найважливішим аспектом ефективного та швидкого відновлення України є своєчасна фінансова підтримка України від всіх міжнародних партнерів.

Отже, інвестиції у відновлення України – це інвестиції в безпеку та економічну стабільність Європи та світу. Ці пропозиції стосуються як галузей, секторів економіки, так і конкретних підприємств, зокрема ПрАТ «Запоріжсклофлюс».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Офіційний сайт ПрАТ «Запоріжсклофлус». URL: <https://www.steklo-flus.com/> (дата звернення: 23.03.2024).
2. Нагорна І. В., Бондаренко В. О. Облік і аналіз фінансового результату в системі управління підприємством. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2021/105.pdf (дата звернення: 13.03.2024).
3. Третина промислового потенціалу в Україні не задіяна через високі ризики. URL: <https://uspp.ua/news/ostanni-novyny/2019/tretyna-promyslovoho-potentsialu-v-ukraini-ne-zadiiana-cherez-vysoki-gyzyky> (дата звернення: 17.03.2024).
4. Загальна сума прямих збитків, завдана інфраструктурі України через війну, сягає \$151,2 млрд – оцінка станом на 1 вересня 2023 року. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-zavdana-infrastруктурі-ukrayini-cherez-viynu-syagaye-151-2-mlrd-otsinka-standom-na-1-veresnya-2023-roku/> (дата звернення: 17.03.2024).
5. Проект зі збору, оцінки й аналізу інформації про матеріальні втрати України від війни з росією. URL: <https://kse.ua/ua/russia-will-pay/> (дата звернення: 21.03.2024).
6. Постанова КМУ «Про внесення змін до порядків» : затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 і від 14 липня 2021 р. № 723» № 1194 від 14.10.2022 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-poriadkiv-za-1194> (дата звернення: 21.03.2024).
7. Постанова КМУ «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва» № 229 від 14.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/229-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.03.2024).
8. Підтримка інвестицій у промисловість України в умовах війни та повоєнного відновлення. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/pidtrymka-investytsiy-u-promyslovisht-ukrayiny-v-umovakh-viynu-ta> (дата звернення: 17.03.2024).
9. Закон України «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні» № 1116-IX від 17.12.2020 р. (зі зм. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20#Text> (дата звернення: 17.03.2024).
10. Закон України «Про внесення зміни до статті 287 Митного кодексу України щодо створення сприятливих умов для діяльності індустріальних парків в Україні» № 2331-IX від 21.06.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2331-20#Text> (дата звернення: 17.03.2024).
11. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо створення сприятливих умов для діяльності індустріальних парків в Україні» № 2330-IX від 21.06.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2330-20#Text> (дата звернення: 17.03.2024).
12. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку використання учасником індустріального (промислового) парку вивільнених від оподаткування коштів на розвиток його діяльності в межах індустріального (промислового) парку» № 1095 від 30.09.2022 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-po-riadku-vykorystannia-uchasnykom-industrialnoho-promyslovoho-s1095-300922> (дата звернення: 17.03.2024).
13. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку надання повної або часткової компенсації відсоткової ставки за кредитами (позиками) на облаштування та/або

здійснення господарської діяльності у межах індустріальних (промислових) парків» № 1208 від 28.10.2022 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-po-ryadku-nadannya-povnoyi-abo-chastkovoyi-kompensaciyi-vidsotkovoyi-stavki-zakreditami-pozikami-na-oblashtuvannya-taabo-zdijsnennya-i281022-1208> (дата звернення: 17.03.2024).

14. Проект «Підтримка енергомодернізації підприємств у воєнний час». URL: <https://in-fd.com/2023/08/04/proyekt-pidtrymka-energomodernizatsiyi-pidpryyemstvu-voeyunnyj-chas/> (дата звернення: 17.03.2024).

15. Рада ЄС схвалила допомогу Україні у розмірі 18 млрд євро. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/877618.html> (дата звернення: 24.03.2024).

16. Що дає Україні статус кандидата у члени Європейського Союзу. URL: <https://galychyna.if.ua/analytic/shhodaye-ukrayini-status-kandidata-u-chleni-yevropeyskogo-soyuzu/> (дата звернення: 24.03.2024).

17. Розпорядження КМУ «Про затвердження переліку пріоритетних галузей економіки» від 14 серпня 2013 р. № 843-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/843-2013-r#Text> (дата звернення: 24.03.2024).

18. Постанова КМУ «Про затвердження переліку об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави» (зі змінами) від 4 березня 2015 р. № 83. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/83-2015-p> (дата звернення: 24.03.2024).

19. Сутність поняття «потенціал підприємства» та його складники. URL: <http://ei-journal.in.ua/index.php/journal/article/view/203> (дата звернення: 19.03.2024).

20. Тетяна Богдан. Фінансово-економічні наслідки війни. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/550614_finansovoekonomichni_naslidki.html (дата звернення: 10.03.2024).

21. Держстат оприлюднив оперативну оцінку ВВП України за IV квартал 2022 року. URL: https://lb.ua/economics/2023/03/13/548739_derzhstat_oprilyudniv_operativnu.html (дата звернення: 10.03.2024).

22. Падіння ВВП України за підсумками року попередньо склало 30,4%. URL: https://lb.ua/economics/2023/01/05/541517_padinnya_vvp_ukraini_pidsumkami.html (дата звернення: 21.03.2024).

23. Українська економіка в умовах війни: потенціал, можливості і перспективи. URL: <https://zn.ua/ukr/macroeconomics/ukrajinska-ekonomika-v-umovakh-vijni-potentsial-mozhlivosti-i-perspektivi.html> (дата звернення: 23.03.2024).

24. Інноваційний розвиток в промисловості – що має змінити війна? URL: <https://www.industry4ukraine.net/publications/innovacijnyj-rozvytok-v-promyslovosti-shho-maye-zmynyty-vijna/> (дата звернення: 21.03.2024).

25. Глобальний індекс інновацій – 2021. URL: https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/2021/ (дата звернення: 21.03.2024).

26. Гудзь Т. П. Теорія і методологія формування фінансової рівноваги підприємства : монографія. Полтава : ПУЕТ, 2018. 463 с.

27. Національний банк України: сайт. URL: <http://www.bank.gov.ua> (дата звернення: 22.03.2024).

28. Державна служба статистики України: сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 08.03.2024).

29. Богдан Т. Відбудова економіки: напрямки, важелі, інститути. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/25/686208/> (дата звернення: 20.03.2024).

30. Про затвердження переліку проєктів, які фінансуються за рахунок субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію проєктів у рамках Програми з відновлення України : Наказ Міністерства розвитку громад та територій України від 09.12.2022 № 253. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/international-cooperation/spivpracyaz-mizhnarodnumy-finansovomu-organizacziyamy/evropejskij-investycijnij-bank/programa-z-vidnovlennya-ukrayiny/nakaz-minregionu-vid-09-12-2022-%e2%84%96-253-prozatverdzhennya-pereliku-proektiv-yaki-finansuyutsya-za-rahunok-subvencziyi-z-derzhavnogobyudzhetu-misczevym-byudzheta-na-realizacziyu-proekti/> (дата звернення: 11.03.2024).

31. Міністерство розвитку громад та територій України: сайт. URL: <https://www.minregion.gov.ua/base-law/> (дата звернення: 20.03.2024).

32. Про утворення Експертної робочої групи з питань ініціювання, підготовки, супроводження та реалізації спільних з Європейським інвестиційним банком проєктів у рамках Програми з відновлення України : Наказ Міністерства розвитку громад та територій України від 02.11.2022 № 198. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2022/11/nakaz-198-vid-02.11.2022.pdf> (дата звернення: 01.04.2024).

33. Інформація про виконання програми економічного і соціального розвитку Запорізької міської територіальної громади у 2022 р. URL: https://zp.gov.ua/upload/editor/zvit_programi_2022.pdf (дата звернення: 11.03.2024).

34. Інвестиційний паспорт Запоріжжя. URL: <https://www.irmzp.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/InvestPass-Zaporizhzhia-2023-web.pdf> (дата звернення: 23.03.2024).

35. Збитки промисловості через війну. URL: <https://voxukraine.org/zbytky-promy slovosti-cherez-vijnu> (дата звернення: 12.03.2024).

36. Алымов А. Н. Динамизм развития производственного потенциала : монография / А. Н. Алымов, Н. П. Гончарова. Київ : Інститут економіки НАН України. 2003. 203 с.

37. Амоша А. И. Развитие промышленного производства: проблемы и решения : монография / А. И. Амоша, Н. И. Иванов, В. А. Алымов, В. А. Балтина, В. И. Болденков ; НАН Украины ; Институт экономики промышленности. Київ : Наук. думка. 2003. 340 с.

38. Амоша А. И. Финансовые и институциональные механизмы регулирования производственного потенциала : монография / А. И. Амоша, А. В. Матюшин, Н. В. Шемякина, В. П. Вишнеvский ; НАН Украины ; Институт экономики промышленности. Донецк. 2007. 372 с.

39. Бендиков М. А. Методические основы оценки экономической устойчивости промышленного предприятия / М. А. Бендиков, А. А. Никонова. *Консультант директора*. 2009. № 14. С. 28–32.

40. Белопольский Н. Г. Обеспечение эффективности управления промышленными предприятиями Украины в условиях реформирования экономики: монография / Н. Г. Белопольский, В. Д. Малыгина, Л. А. Цыбульская. Донецк : НУЭТ. 2008. 188 с.